

ІСТОРИЯ УКРАЇНИ В РОМАНАХ

Дмитро ВОРОНСЬКИЙ

КОЗАК БАЙДА,
АБО
ХОРТИЦЬКА СІЧ

CF FOLIO

Історія України в романах

Дмитро Воронський

Козак Байда, або Хортицька Січ

«Фолио»

2018

ББК 821.161.2

Воронський Д. О.

Козак Байда, або Хортицька Січ / Д. О. Воронський — «Фолио»,
2018 — (Історія України в романах)

ISBN 978-966-03-8070-7

Дмитро Воронський (нар. 1985 р.) – молодий український автор. У 2008 році закінчив історичний факультет Запорізького національного університету, має ступінь магістра історії. Пише романи та кіносценарії на історичні теми. Мешкає у місті Запоріжжя. «Козак Байда, або Хортицька Січ» – це історичний роман про заснування першої Запорозької Січі на острові Мала Хортиця та її загибель. У творі відображена самовіддана боротьба українського козацтва з турецько-татарською навалою. Червоною стрічкою через весь твір проходить героїчне життя князя Дмитра Вишневецького (Байди), чие трагічне кохання спонукало його стати на захист українських земель. У романі описуються такі малодосліджені історичні події, як Очаківські походи, перші битви раннього козацтва з ворогами, осада Хортицької Січі, яскраво змальовано життя, побут та вірування українського народу середини XVI століття.

ББК 821.161.2

ISBN 978-966-03-8070-7

© Воронський Д. О., 2018

© Фолио, 2018

Содержание

Передмова	5
Розділ I	7
Розділ II	13
Розділ III	19
Розділ IV	27
Конец ознакомительного фрагмента.	36

Дмитро Олександрович Воронський

Козак Байда, або Хортицька Січ

Історичний роман

Передмова

Вітаю, шановні читачі! Хочу запропонувати вашій увазі мій перший історичний роман і взагалі перший твір, написаний українською мовою. Присвячую його моїй матері – Юлії Володимирівні.

Я вирішив написати художній твір на цікаву і, на жаль, досі малодосліджену тему – створення першої Запорозької Січі на острові Мала Хортиця у 50-х роках XVI століття.

У рамках художнього твору я вирішив зобразити складний історичний процес: консолідацію українського козацтва у військово-суспільну організацію – Військо Запорозьке. В сучасній літературі дивним чином оминається (чи зображується схематично) постать легендарного українського князя Дмитра Вишневецького, що справив величезний вплив на дніпровське і навіть на донське козацтво. Своїм твором я хочу хоч частково заповнити цей пробіл і висвітлити героїчне життя Байди-Вишневецького та його роль у формуванні запорозького козацтва.

Багато людей недооцінює історичне значення козацтва для України. У XVI столітті існування українського народу було поставлене на межу прірви. Агресивні військові походи татар і турків тих часів призвели до загибелі сотень тисяч українців. Сотні тисяч наших предків були примусово вивезені в рабство до Кримського ханства і Туреччини. Якби татари з турками ще трохи збільшили свій тиск на наші землі, то український народ міг би зникнути з мапи світу вже під кінець XVI століття. Але у найдраматичніший момент нашої історії повстає запорозьке козацтво – об'єднання найхоробріших представників українського етносу, що спромоглися призупинити ворожу агресію.

Отже, саме завдяки козацтву нині існує український народ, що має змогу жити у власній незалежній країні. Саме козацтву в ході Національно-визвольної війни 1648–1657 років під проводом Богдана Хмельницького вдалося створити незалежну українську державу – Гетьманщину, яка у вигляді автономії проіснувала в складі Московської держави (з 1721 року – Російська імперія) до 1764 року. Я вважаю, що без нашої генетичної пам'яті про Запорозьку Січ і Гетьманщину в 1918 році не була б проголошена незалежність Української Народної Республіки. А в 1991-му, на загальнонаціональному референдумі 90,32 % українців не проголосували б за створення незалежної держави. Отже, значення козацького стану в історії нашої Батьківщини – колосальне.

Для тих, котрі гадають, ніби українського народу взагалі не існувало у минулому, і сприймають абсурдні вигадки деяких російських «дослідників», буцімто українців та українську мову вигадали в 1908 році в австро-угорському генштабі, можна навести хоча б таку інформацію: найстарішим, точно датованим текстом суто української мови є опис життя святих – Чет'ї-Мінеї (1489). А в 1556 році була розпочата робота над Пересопницьким Євангелієм, що стало першим перекладом Біблії українською мовою.

Такі вчені історики, як-от Михайло Грушевський у своїй монументальній праці «Історія України-Руси», чи Леонід Залізняк у праці «Від склавинів до української нації», або Григорій Півторак у книзі «Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов: міфи і правда про трьох братів слов'янських зі “спільної колиски”», упевнено доводять, що на теренах українських земель простежується безперервність етноісторичного розвитку вже з VI століття н. е. і до нашого часу. Згідно з чималим обсягом історичних даних саме в середині першого тисячоліття

український етнос виокремлюється із сукупності слов'янських племен і в XII–XIII століттях остаточно формується – із власною мовою, культурою, менталітетом та етнічною територією.

Висловлюю щиру подяку за неоціненну допомогу при створенні цього роману Катерині Коркач-Валієвій.

Розділ I

Зустріч у лісі

На невеличку галявину, що сховалася в густому предковічному лісі, обережно вийшов плямистий олень. Його голову прикрашали розкішні роги. Олень переступив копитами, роздув ніздрі і нахилив голову до густої зеленої трави, на якій тьмяно виблискували крапельки роси. Вдоволено примруживши очі, олень почав скубти соковиту траву. Але в цю мить громом пролунало в лісі дике ревіння. Наполохана тварина стрепенулася і стрибнула вбік. Це й врятувало оленю життя, бо повз його шию прошелестіла тонка стріла і вп'ялася в дерево. Рогатий форкнув і чимдуж дременував у кущі.

– Ет, сто чортів і дідько лисий! – досадливо вигукнув молодик, виходячи на галявину із-за дерев. У руці він тримав чималий лук. – Що за тварюка сполохала мого оленя?

Знову почулося дике ревісько, тепер уже ближче. Чувся тріск зламаної гілля. І раптом пролунав відчайдушний жіночий зойк. Молодик миттєво кинувся у лісову гущавину.

Задихаючись від швидкого бігу, юна дівчина продиралася між високих дерев, що росли близько одне від одного. За дівчиною осатаніло пер скажений ведмідь. З роззявленої пащечки хижака стікала жовтувата піна, очі налилися кров'ю. Густі хащі затримували лютого звіра, бо там, де дівча легко проходило, здоровезний ведмідь ледве пролазив, ламаючи кущі й обдираючи кору старезних дерев, і від цього скаженів ще більше. Але сили, вочевидь, уже покидали нещасну дівчину... Прослизнувши поміж двох старих смерек, вона перечепилася за коріння і впала на землю. Лютий звір із ревінням кинувся до неї, але застряг поміж двох стовбурів і заревів так, наче в нього вселився сам Люципер.

– Чого розійшовся, як п'яний москаль? – вигукнув мисливець, натягуючи лук із припасованою до тятиви стрілою. – Ану повернись до мене мордою, коли я до тебе звертаюся! – і пустив стрілу прямо в широчезну ведмежу сраку.

Ведмідь заволав ще дужче і, ставши на задні лапи, розвернувся на людський голос. Вся грудина звіра була вкрита жовтою піною. Вид осатанілого хижака міг би вжахнути найхоробрішого. Але чоловік навіть оком не змигнув. Твердою рукою витяг нову стрілу і послав гострого гостинця. Ведмідь кинувся на ворога. Стріла поцілила йому в груди, але звір цього наче й не помітив.

Ще двічі встиг спустити тятиву звіролов, перед тим як до нього впритул наблизився ведмідь. Одна стріла влучила йому в шию, а друга в голову. Але навіть це не здолало скаженого звіра. Блискавкою промайнуло в голові чоловіка: може, це сам нечистий? Ну то й що, відправлю його в пекло! Мисливець наставив перед собою лука, мов списа. Гостряк встромився у роззявлену пащу звіра і застряг у горлянці. На ведмежий тұлуб порснула густа темна кров. Ведмідь зіп'явся на задні лапи і схопився за лук, намагаючись витягти уламок з пащі. Чоловік ухопив довгий ніж із-за пояса і вовком кинувся на клятого звіра. Сильна рука по руків'я загнала сталеве лезо у ліву грудику хижака. Водоспадом вихлюпнулася гаряча кров, окропивши одяг мисливця. Звіролов стрибком відскочив від смертельно пораненого хижака. Ведмідь захрипів, витягнув пазурі, розтрощив лук і з ревом звалився на землю конаючи...

Чоловік видихнув повітря з грудей і, глянувши вбік, тільки зараз помітив дівчину. Вона підвелася і лячно дивилася на страшенного звіра, що ще хрипів на землі. Дівча було зовсім юне, вродливе кругленьке личко, виразні рожеві уста, великі блакитні очі... На дівоче плече лягла розкуйовджена русява коса. Дівчина була бліда як смерть. Молодик несподівано відчув у грудях дивне хвилювання, хоча під час двобою з ведмедем був спокійний, як сом під водою. «Та що це зі мною? – подумав він. – Може, на мене наслано чари? Та ж на мені хрест, скроплений йорданською водою... Начебто ніякі чари не повинні мене взяти...»

– Ойле! Спасибі тобі, незнайомцю, що врятував... Я вже була думала, що ведмідь мене розірве, – голос дівчини був ніжний і мелодійний. – Йо-й, ти ж поранений!

– Кожен воїн зробив би те саме, – стримано відповів молодик. А сам не зводив очей з вродливого личка. – Не хвилюйся, дівчино, на мені немає ран, то ведмежа кров. А як тебе звати?

Вона усміхнулась.

– Батьки мене назвали Роксаною. Я дочка коваля Максима із Загороддя. Ох і злякалась я... Ти такий дужий і меткий! У нашому селі ніхто не зумів би здолати такого скаженюку. Ти, певно, княжий воїн із Вишнівця?

Молодик повів головою.

– Так, я з Вишнівця. А звати мене Дмитро. Ходімо, Роксано, я тебе проведу до села. Блукати самій у лісі небезпечно...

– Гарзд, проведи, – погодилась дівчина зніяковіло.

Дмитро підійшов ближче, і вони пішли вдвох, віддаляючись від забитого звіра.

– А я саме полював на оленя. Аж тут його сполохала ота звірюка, – усміхнувся він. – А як ти, Роксано, надібала його в лісі?

– Ой, та я частенько ходжу в ліс по гриби! А цього разу зайшла-таки далеченько. А тут ота тварюка звідкись вилізла, та як зареве! А я жбурнула кошик з грибами йому в пельку та й дременула...

Дівчина продовжувала розказувати. Але Дмитро вже не розрізняв окремих слів. Ніжний дівочий голос струменів в його душу якоюсь чарівною музикою, що її він ніколи ще досі не чув. Від цього голосу молодикові ставало так гарно на душі...

Роксана, розбалакавшись, стала оповідати про своє життя в селі, водночас тихцем позираючи на незнайомця. Дмитро був на дві голови вищий за неї, мав овальне обличчя, карі очі, прямий ніс, голене підборіддя було трохи видовжене. Чепурні чорні вуса ховали кутики вуст, волосся на голові було коротко підстрижене. Її пильне око помітило й дорогий сукняний одяг, на ногах – нові шкіряні чоботи, він мав на спині сагайдак зі стрілами, майстерно прикрашений срібними візерунками...

Незабаром вони вийшли на галявину. Звідти вже можна було роздивитися білі хатки під солом'яними стріхами.

– Ось уже й наше Загороддя! – вигукнула дівчина.

Дмитро отямився від солодкого напівзабуття, в яке був поринув. Уперше в житті молодик відчув у грудях неясний трепет. «Ну ж бо, кажи», – подумки мовив він до себе і набрав повні легені.

– Роксано... Ти така гарна... – видихнув Дмитро.

– Овва, – грайливо мовила дівчина, і її білі щічки зарожевіли.

– Ти... дуже мені сподобалась, – мовив він. – А чи подобаюсь я тобі?

Роксана підвела голову, глянула на Дмитра, личко її розчервонілося ще дужче.

– Так... ти теж мені подобаєшся... – стиха мовила вона.

– Я вподобав тебе тої ж миті, як побачив. Може, ми створені Богом одне для одного? – гаряче прошепотів рятівник і пригорнув до себе дівчину. – Вийдеш за мене, красуне? – І молодик, нахилившись, палко поцілував дівчину в рожеві вуста...

Дівчина злякано шарпнулась, а потім обвила чоловічу шию тонкими руками.

– Я згодна... – нечутно прошепотіла вона. – Тільки ж... спочатку треба спитати дозволу в мого батька...

– Ну то спитай... А завтра по обіді приходь на це місце. Я тебе буду чекати...

Молода пара, домовившись, ще трохи погомонила про щось сокровенне і розійшлася. Роксана пташкою полетіла до села, а захмелений чоловік, не відчуваючи під собою ніг, подався у Вишнівець.

Молодик дорогою все згадував вродливицю і сам не зчувся, як минув замкову браму. Тоді зайшов на стайню, де довгошії коні хрумали сіно. Дмитро вирішив підкинути своєму улюбленцеві сіна і вже взявся за вила. У цей час із закутка вийшов гостроносий чоловік, вухо якого було спотворене диким конем. То був Грицько, старший конюх. Побачивши ззаду постать, що нагнулася з вилами, Грицько насупив брови і грізно гукнув:

– Гей, ледащо! Я тебе всюди шукаю! Чом і досі не почистив князевого коня?

Дмитро розвернувся. Брови Грицька злякано стрибнули вгору, гострий ніс витягся ще більше.

– Пробачте... Ясновельможний пане... – забелькотів конюх. – Не упізнав вас... Дозвольте вичистити ваші чоботи і змазати їх смальцем.

– Е-е, Грицю, ліпше напої коней, – махнув рукою Дмитро. Він був у такому доброму настрої, що не звернув жодної уваги на образу.

– Уже біжу, ясновельможний князю... – Грицько хутко ухопив два відра і, спотикаючись, подався до криниці.

«А бодай тобі ті коні передохли! – подумки ляявся конюх. – Набридло вже біля них вовтузитися. Ці чортові князі заставляють мало не в сраку своїх коней цілувати! Чом я такий бідака? Чом не народився паном? Був би паном – їв би лише копчене сало та ковбасу, ще й чоботи мені начищали б смальцем п'ять разів на день...»

Дмитро, все ще мріючи про Роксану, переступив поріг передпокою.

– Ой, пане, ви поранені! Може, покликати лікаря? – пролунав стурбований голос.

До княжича підбіг челядинець Михайло – високий юнак з круглим обличчям і рудим волоссям.

Дмитро повів плечима і глянув на свій одяг. Згори й аж донизу він був вкритий червоно-чорними плямами.

– Миську, не треба лікаря. Це кров не моя, – мовив княжич. – То я в лісі забив ведмедя. Ліпше принеси новий жупан, я піду перевдягнуся...

– Уже біжу, пане! – на ходу кинув Михайло, вибігаючи із покоїв.

Молодий князь зайшов до своєї кімнати, скинув покривавлений одяг і швидко перевдягнувся в шовкову сорочку та чорні штани.

Михайло хутко приніс малиновий жупан і, простягаючи його, спитав:

– То як, княже, добрячий ведмідь попався?

– Ех, Мисько... – зітхнув Дмитро, вдягаючи жупан. – Ведмідь як ведмідь. А от яку я дівчину в лісі зустрів...

– Дівчину? Вона вродлива? – з цікавістю запитав Михайло.

– Вона така... Вона як сонце в небі, – мрійливо мовив князь. – Вона полонила мене з першого погляду.

– Оце так! – ошелешено видихнув Мисько.

– А де батько? – спитав Дмитро, підперізуючись коштовним поясом із золотою пряжкою.

– Ясновельможний у каплиці, – відповів слуга.

– Тож скажи, нехай нас не турбують – мені треба з батьком поговорити.

Молодий князь вийшов з покоїв і попрямував до замкової каплиці – споруди з іконостасом. Її облаштував ще дід Дмитра, щоби там молитися Богу.

У невеликій квадратній каплиці на стінах були розвішані старовинні ікони. Перед ними в срібних та золотих лампадах горіли свічки, висвітлюючи суворі лики святих. У кутку, перед образом святого Миколая, поштиво склавши руки, пропущені крізь рукави дорогого кунтуша, стояв князь Іван Вишневецький. Високий широкоплечий чоловік був уже немолодий, але його кремезна постать досі не втратила своєї сили, і руки ще могли міцно тримати дідівський меч. Брунатні очі князя дивилися на святого. Тонкі вуста ледь ворушилися, вимовляючи слова молитви, сивуваті вуса й невелика борідка ритмічно похитувалися.

До каплиці зайшов Дмитро й, опустивши голову перед іконостасом, осінив груди хрестом. Старий князь продовжував молитися ще якусь мить, а тоді промовив:

– Добре, що зайшов, сину. Я хотів поговорити з тобою...

– Ваше бажання збігається з моїм, тату, – схилив голову Дмитро.

Батько випростався.

– Я вже старий і невдовзі нездатен буду тримати зброю, – неквапом сказав князь, підійшовши до Дмитра. – Ти виріс, синку. У твої літа я вже мав дітей. Пора й тобі одружитися. Заведеш сім'ю і дітей, щоб було кому продовжити славний рід Вишневецьких...

Молодик пильно глянув на старого.

– Я про це вже думав, батьку...

– От і добре, синку! – старий князь усміхнувся. – Отож тепер треба дібрати гідну пару. Що скажеш про молодих доньок князя Федора Сангушка – Варвару та Ганну? Чув про них? Кажуть, дуже вродливі. А можна поїхати й на оглядини до пишної Софії – доньки князя Олельковича.

– Батьку... – Дмитро блиснув очима. – Я волю сам обрати собі жінку до пари...

Усмішка почала зникати з лиця Івана Вишневецького.

– Отже, ти вже вибрав собі? Якусь шляхтянку? – князь провів рукою по бороді. – І хто ж вона? Я її знаю?

– Моя обраниця – не шляхетного роду, батьку... Вона дочка сільського коваля...

– Що?!

Старий князь стиснув губи і кілька секунд мовчав. А тоді мовив, насупивши брови:

– Дмитре, отямся! Ти княжого роду! Ти нащадок правителів Русі, Литви та Польщі! Ти не можеш одружитися з якоюсь селючкою! Я не дам тобі свого благословення! Або ти одружися з княжною, або...

Дмитро важко видихнув і розправив плечі. Тоді мовив:

– Батьку... Усе життя ви вчили мене бути самостійним. Учили відповідати за свої слова та вчинки. Я шаную вашу батьківську волю. Але... Ні, ви не присилуєте мене до шлюбу з якоюсь нелюбою мені дівчиною!

Старий князь насупився.

– Так, Дмитре, я готував з тебе чесного воїна, що може вести за собою тисячі людей! Я хотів, аби ти став великим князем, що буде самостійно керувати усією Волинною! Чуєш? Але для цього треба, щоб ти взяв собі жінку, гідну тебе по крові народження. Інакше князі та шляхта не приймуть тебе у своє коло!

– Мені не треба князівського кола, батьку! Мені не потрібна жінка зі шляхетського роду! – рвучко махнув рукою молодий князь, наче шаблею рубонув. – Батьку... Я хочу одружитися з дівчиною, яку кохаю, щоб прожити з нею все життя. Як сказано в Біблії: перед Господом Богом – усі люди рівні...

– Ет, синку... Якби той закон Божий сповідували всі на землі! Ми давно б жили у раю...

Старий князь підійшов до сина впритул.

– Але, окрім Божих законів, є ще й людські. Я вірю, що твоя обраниця – чесна дівчина і що ти її кохаєш, але взяти її за жінку – то вже занадто. Ось моє останнє слово: одружися на княжні, а із дівчиною кохайтесь собі, але потай. Я подарую їй сільце, ти збудуєш їй там дім, будеш навідувати її, коли схочеш. Ти хіба не знаєш – так роблять багачко магнатів.

– Ні! – вигукнув Дмитро. – Моя лицарська честь не дозволить мені так ганьбитись! Я одружусь зі своєю коханою – і квит!

Старий князь гнівно стис кулаки і важко задихав.

– Отже, ти йдеш супроти батьківської волі. Я зречуся тебе! Чуєш?!

Дмитро здригнувся, як від удару.

– На все – воля Божа. Але від свого наміру я не відступлюсь. – Молодик вклонився батькові і, перехрестившись перед святими образами, хутко вийшов.

Князь, закривши очі долонею, опустився навколішки перед іконостасом.

– Господи... Якби його мати була жива... Усе було б інакше... – прошепотів він згорьовано. – Ех, прогавив я сина...

Душа Дмитра була неначе розчახнута навпіл, думки літали вихором, мов вітер у люту хуртовину.

«Чому батько не дозволяє одружитися з Роксаною? До біса пихате шляхетське коло! Невже він справді зречеться мене? Все одно я люблю оту дівчину... Тільки побачив, і все... А може... А може, вона відьма і наслала якісь чари? Тьху, що за маячня!» Дмитро згадав ясний усміх коханої, і серце забилося швидше. «Ні, моє кохання чисте. Я не відступлюся від неї, вона буде мені жінкою».

Молодий князь зайшов до своєї кімнати і хлюпнув у розпашіле лице холодної води з глека. Вихор думок став збиратися до купи.

Навіть якщо батько і відмовиться від мене, це не завадить нам прожити з нею щасливе життя. Я сам маю викувати свою долю. Я своїми руками збудую власне життя. Хай буде так, і допоможе мені Господь... Поступово заспокоївшись, княжич повечеряв та ліг спати.

Уставши зрання, Дмитро наказав конюху як слід доглянути коня, а сам, узявши свою улюблену шаблю, подався лісом на зустріч з Роксаною.

Дівчина, стиха наспівуючи щось про ледачу дочку, яку мати квапить до роботи, підійшла до умовленого місця, де сподівалась побачити милого. Вона у своїй уяві вже малювала картини подружнього життя з любим... У них буде простора біла хата, стіни з барвистими квітами... Ось коханий бере її за руки, ось великий стіл, за яким сидять трійко діточок.

Роксана не зчулася, як підійшла до умовленого місця й аж відсахнулася – під дубом хтось сидів. Якийсь багатий пан... Золоті візерунки на малиновому жупані, дорогоцінне каміння на золотому поясі і на руків'ї шаблі... Дівчина вже хотіла втекти і ступила крок назад. Аж тут, пригледівшись, побачила, що то ж її вчорашній рятівник!

Княжич почув шелест, підвів голову і побачив дівчину.

– Ти прийшла, Роксано! – підхопився Вишневецький і простяг до неї руки. Але дівчина відсторонилася.

– Хто ти? Скажи мені?

Дмитро трохи розгубився.

– Роксано... Треба було тобі одразу сказати... Я – Дмитро Вишневецький, син князя Вишневецького замку.

– Йо-й! – вражено прохопилося в дівчини, вона аж закрила рота долонею. Очі її розширилися.

– Послухай... Я хочу одружитися з тобою, Роксано, але ти не зможеш стати княгинєю, бо мій батько проти нашого шлюбу, він хоче зректися мене.

– О Господи! – зойкнула дівчина і підійшла ближче до княжича. – Я не хочу, щоб через мене коїлося таке лихо! Не бери мене за дружину...

Блакитні дівочі очі наповнилися слізьми.

– Ні! Ні! Мила моя, – Дмитро обійняв дівчину за плечі. – Я вже поставив собі: ти, тільки ти станеш моєю! Я одружуся з тобою... Ми заживемо щасливо, як у казці... у тебе буде все, що забажаєш, люба моя, – прошепотів він їй стиха.

– Ойле... Я про це й мріяти не могла... – голос дівчини затремтів і розлився срібним струмочком.

А Дмитро, нахилившись, гаряче обцілював її личко. Роксана пригорнулася довірливо. Невимовно гарно стало на душі в княжича. Чисте кохання, як промені вранішнього сонця, пронизувало його наскрізь.

«Дякую, Боже, за невимовне щастя, що ти даруєш мені!» – промайнула остання думка в княжій душі. Немовби тихі небеса опустилися на землю і відкрили для закоханих сердець двері райського саду. Молодята любили одне одного, забувши все погане, що існує у цьому світі, як перша чи остання пара людей на землі.

Ця любов до кінця життя закарбувалася в серці Дмитра Вишневецького...

Розділ II

Напад татар

Сонце повільно ховалося за обрій, темні тіні залягли з-поміж предковічних дерев, у густій хащі хутко темніло. Роксана квапливо йшла вузькою стежкою до своєї оселі. Їй зовсім не хотілося, щоб ніч заскочила у лісі її саму. Дівчина вже готувалася вислухати материні докори за те, що, мовляв, кудись завіялася, але Роксана не переймалася тим. Вона вже мріяла, як невдовзі коханий забере її... Вони справлять пишне весілля... Уже підходячи до Загороддя, дівчина відчула, наче щось недобре, щось неймовірно лихе дивилося на неї, проштрикуючи наскрізь. Роксані стало моторошно, по спині поповзли мурашки. Дівчина прискорила крок, ластівкою полетіла до рідного села. Незабаром вона побачила перші хати під солом'яними стріхами, але холодний страх не відпустив її...

У густих кущах хижим звіром причаївся Мерген, його чорні очі впилися, мов жала, в спину Роксани. У лісових сутінках татарин добре роздивився юну дівочу красу. Мерген мав надзвичайно гострий зір і міг бачити вночі так само ясно, як і вдень. Недаремно батьки назвали сина йменням великого мисливця. Мерген справді став найкращим мисливцем Кримського ханства – мисливцем на людей. Ніхто не міг здолати Мергена в бою. Куди б не прямував його чамбул – чи в Польщу, чи в Московію, він завжди приводив чималий ясир.

Яка гарна гяурка... Від цієї думки безгубий рот Мергена розлізся у хтивій посмішці, оголивши жовті зуби. Авжеж, за таку рабину турки дадуть багато золота... Чи, може, залишити її собі? Кілька ударів серця в душі людолова хіть боролася із жадібністю. Татарин струснув головою і взявся за руків'я ятагана – жадібність святкувала перемогу. Мерген підвів голову і завив по-вовчому – то був знак татарським нападникам.

Навколо села воднораз запалали вогні, і тієї ж миті десятки вогняних стріл звисли в повітря і мить впали на сухі стріхи, породжуючи червоно-криваві спалахи. Розпачливо заволали люди, гвалтом заревла худоба. Старий дід, що жив край села, вискочив на ганок із косою і несамовито заволав:

– Татари! Люди, рятуйтесь!.. – Чоловічий крик обірвали дві стріли, що встромилися в груди. Дід упав на землю, його сорочка заюшилася кров'ю...

Вершники зусбіч наскочили у палаюче Загороддя і почали ловити арканом молодих дівчат та хлопців, а старих чоловіків, жінок та маленьких дітей вбивали без жалю.

Несамовитий жах охопив Роксану. На мить їй здалося, що вона потрапила в пекло, а чорні вершники – то слуги сатани. Не тямлячи під собою ніг, Роксана добігла до батьківської хати. Скривавлений батько велетенським молотом відмахувався від двох бусурманів – пішого та кінного.

– Батьку!! – у розпачі зойкнула дівчина.

Старий коваль помітив доньку і щосили заволав:

– Біжи в ліс! Сховайся там! Я затримаю їх!

Вигляд переляканої доньки надав ковалю сил. Ухилившись від шабельного удару, він поцілів молотом у голову вояка. Татарин, пускаючи ротом криваву юшку, як лантух, повалився на землю. Вершник підняв коня дибки, намагаючись збити Максима на землю. Але коваль, широко розмахнувшись, гепнув коня в груди. Кінь захрипів і повалився набік, придавивши собою татарина.

Проте святкувати перемогу було зарано. Дівчина побачила, як з-за рогу до батька надзвичайно швидко, мов хижий звір, підбіг високий чоловік, за його спиною майнуло хутро чорного вовка. В руках людолова не було ніякої зброї. Максим підняв над головою молот, татарин на ходу поклав долоню на кістяне руків'я, і в ту ж мить блискавкою вилетів довгий ятаган.

Коваль упав на землю, його голова була розкряна навпіл. Немолода жінка, дико закричавши, вибігла з-за клуні і жбурнула в татарина списа. Людолов, немов граючись, відбив спис лезом ятагана і зробив невловний рух лівою рукою. Жінка почала сповзати по стіні клуні – з її живота стирчало руків'я кинджала, навколо нього почала розтікатися на полотняній сорочці велика пляма крові. То була мати Роксани...

Дівчина хотіла закричати, але не змогла. Вона неначе скам'яніла. Навколишній світ захитався, голова пішла обертом... Страшне горе накрило Роксану чорним саваном... Немає на світі слів, що можуть описати таке горе. Дівчина почала падати на землю і впала би, якби її не схопили за плече чийсь холодні кам'яні пальці. З останніх сил дівчина підвела голову і побачила хижі чорні очі, що, як слизькі п'явки, вирізнялися на пласкому жовтуватому обличчі. Вона пірнула у темряву забуття...

* * *

Дмитро, весело насвистуючи: «Грицю, Грицю, до роботи», підходив до замкової брами. На сторожовій башті почулися стривожені вигуки. Княжич перестав співати, в його серце закралася тривога.

– Що трапилося, Олексю?! – гукнув Дмитро до воїна, що чатував на східній башті.

– Щось горить од чорного шляху... Мабуть, ліс селяни палять.

– Який у біса ліс! – вигукнув Матяш, старший на чатах. – То, схоже, татари напали на якесь село...

Серце Дмитра шалено закалатало, передчуваючи біду. Князь хутко піднявся на башту і глянув на схід. Хоч багряна таріль сонця вже сховалася за обрій, проте було ще добре видно густий дим, що піднімався над деревами. Господи, Роксана пішла саме в той бік... – розжареною голкою вколола думка Дмитра.

– Наче Загороддя горить чи... – Матяш не встиг договорити.

– Годі стояти! – заволав княжич. – Кличте воїнів! Сідлайте коней – ми вирушаємо туди, негайно!

У замковому дворі зчинилася страшенна метушня; важко загував на сполох тяжкий дзвін, сповіщаючи про напад татар. Деякі подумали, що татари напали на замок, і кричали перестрашено, іржали коні, бряжчала зброя. Дмитро перший скочив на коня і ледве дочекався, щоб назбиралося хоч із десятків вершників.

– Поїхали! Вперед! – гаркнув Вишневецький і пустив коня навскач.

Частина замкової сторожі рушила за ним, до князя приєдналися також Михайло і Олекса.

Тривога за кохану дівчину розгорялася в душі Дмитра, як вогняна іскра, що потрапила на сухе листя. Він безжально шмагав коня нагаєм. Княжий кінь першим увірвався в село, що вже нагадувало картину з пекла. Почорнілі від вогню хати густо курилися димом, скрізь валялися порубані тіла людей, біля стін виднілися мертві малюки, яким татари порозбивали голови.

– Ні! Роксано!! Вони вбили тебе! – дико заволав Дмитро і зіскочив з коня. Як навіжений, він перебігав від садиби до садиби, шукаючи свою милу.

– Це татари... – підїхав Михайло і схилив голову.

– Ми помстимося їм! – ухопився за шаблю Олекса.

Досвідчений Матяш одразу збагнув, кого шукає молодий князь, і підійшов до Дмитра, коли той надибав тіло коваля з розрубаною головою.

– Роксана гарна?

– Як янгол... – глухо мовив Вишневецький, піднімаючи з землі важкий залізний молот.

– Таких татари ніколи не вбивають. Це для них – найдорожча здобич, – мовив Матяш. – Твоя дівчина жива, княже. Її ще можна врятувати...

Дмитро відчув, як у душі зажеврила надія, і водночас піднялася хвиля такої люті, якої він ще ніколи не відчував. Піднявши над головою молот, мов пір'їну, Дмитро гепнув ним об велику кам'яну брилу, що стояла обіч хати. Камінь тріскуче розколовся на кавалки.

– Смерть бусурманам!! Хутко за ними! Швидше! – Дмитро кинув молот у куші, він полетів, як гарматне ядро.

– Пане, уже стемніло... Нам треба повертатися до замку... – Грицько не договорив, зустрівшись поглядом із князем. Він опустил очі донизу і втягнув голову в плечі, як черепаха.

* * *

Роксана здригнулася від холодної води, що хлюпнула їй на обличчя. Поволі розплющуючи очі, дівчина зойкнула: перед нею шкірилась іклами вовча голова, замість очей – чорні провалля... У відповідь почулося хихотіння.

– Не бійся, гяурочко... Він тебе не вкусить, – промовив Мерген, нахилившись до Роксани, і поклав долоню на вовчу голову, що прикрашала його ліве плече. – Я задушив його голими руками, а серце звіра з'їв, щоб перейняти його силу.

Дівчина, заплющивши очі, відсахнулася від страшного обличчя Мергена, наче побачила диявола. «Краще б мене роздерли вовки... Господи, я дісталася татарам...» – з жахом подумала полонянка.

Роксана спробувала поворушити руками, але не змогла цього зробити – руки затерпли, зв'язані за спиною пасмом сирої шкіри. Дівчина почула, як до Мергена підійшов якийсь татарин, вони заговорили і кудись пішли. Роксана роздивилася: неподалік сиділи зв'язані бранці – переважно молодь. То були односельці, але було й чимало невідомих їй людей. Дівчата плакали, проклинаючи бусурманів і свою лиху долю, юнаки стиха перешіптувалися, час від часу марно намагаючись вивільнити руки зі шкіряних пут.

«Краще би мене вбили...» – стиха прошепотіла дівчина. Раптом завмерла, згадавши про батьків подарунок – маленький ніж, схований у поясі. Роксана враз пригадала жахливу смерть батьків. З очей ринули рясні сльози.

Мерген та якийсь сивий татарин голосно сперечалися, стоячи на краю болотяного озерця, через яке йшла старезна переправа з гнилих кругляків. Татари, що охороняли бранців, присушилися ближче до ватажків.

Дівчина, щосили вигнувшись, намацала ніж з правого боку, якось примудрилася перерізати сирицю. А далі лисичкою прошмигнула за дерево – ніхто з татар навіть не помітив, що вона звільнилася, уже добряче стемніло. Роксана підповзла до бранців і звільнила крайнього юнака.

«Спасибі... Біжи у ліс, сховайся там, а я звільню решту», – прошепотів хлопець і взяв у дівчини ножа.

Роксана побігла до лісу, в її душі зажеврила надія. «Господи, я вільна, мене відшукає коханий... Може, князь уже їде за мною зі своїм військом...»

Зчинився гвалт, люди кричали, татари заметушилися. Чоловіки, звільнившись, зненацька напали на ординців, прагнучи помститися їм. Але сили були нерівні. Мерген кинувся в бій і одразу помітив, що його найкоштовніша здобич зникла. Відбивши напад юнака, що кинувся на нього з шаблею, людолов хижакком кинувся у чорні хащі...

Роксана мчала щодуху, але відбігти далеко не змогла, бо майже нічого не бачила в темряві і весь час чіплялася за коріння дерев та гілля... Мерген біг, мов рись на полюванні, його хижі очі здалеку побачили бідолашну дівчину. Біля розлогого дуба татарин налетів на неї, як шуліка на куріпку. Дівчина з жахом закричала. Людолов, хтиво розреготавшись, розвернув бранку до себе і притиснув до дуба.

– Я не буду твоєю! – вигукнула Роксана.

Зібравши всі сили, вона спробувала вдарити ворога в обличчя, але татарин з блискавичною швидкістю перехопив її правицю в повітрі і заламав її. Тоді дівчина плюнула в ненависну пику і влучила прямо в око людолова. Одночасно з цим лівою рукою Роксана вихопила із-за пояса ординця ніж і замахнулася зброєю, цілячи у враже серце. Мерген зробив півкроку назад, над грудьми перехопив дівочу руку і спрямував її до шиї Роксани. У цю мить тріснула суха гілка, ліва нога татарина провалилася в земляну нору; гостре лезо розрізало ніжну шкіру, глибоко увійшовши, мов у масло, в горло дівчини, червоним струмком полилася кров. Роксана, здригнувшись всім тілом, мертвою впала на землю.

Людолов заревів, як дикий звір, і з силою висмикнув ніж з дівочої плоті.

– Шайтан! Стільки золота пропало... – Мерген був дуже злий – він не хотів вбивати полонянку, а тільки налякати її...

Витерши лезо об сорочку вбитої дівчини, Мерген швидко подався до озерця. Майже всі полонені чоловіки лежали порубані, забито було й кілька жінок, татарських воїнів теж стало менше.

– Бею! – загукав вартовий. – Сюди їдуть кілька десятків озброєних вершників!

– Це погоня із замку! – вигукнув сивий татарин. – Нам треба швидше тікати, ясир залишимо тут, бо з ним далеко не втечеш.

Мерген заскреготів зубами і вирік:

– Вбити всіх!

* * *

Князь мчав на коні, як зловісний привид, за ним нісся довгий ланцюг вершників із смолоскипами в руках. Серце Вишневецького обливалося кров'ю від тривоги за життя коханої. «Аби тільки вона була живою... Я винищу всіх бусурманів, щоби врятувати її...» – думки по колу проносилися в княжій голові. Попереду княжич побачив блимаючий вогник, що поступово розгорявся у велике багаття. «Це стан ворогів», – промайнуло в голові Дмитра. Князь вихопив з піхов шаблю і, пришпоривши коня, вилетів на широку галявину. Страшна картина відкрилася перед ним. Вогонь палав на переправі, пускаючи клуби смердючого диму, освітлюючи залиті кров'ю тіла молодих жінок, дівчат, юнаків... Княжич мовчки зіскочив з коня, його правиця так міцно стиснула руків'я шаблі, що з-під нігтів виступила кров. Він підійшов ближче.

– Господи! Цього не може бути... Де ж вона? – як у лихоманці, сам з собою говорив Вишневецький, повільно обходячи загиблих. Дійшовши до краю лісу, Дмитро помітив дівочу постать, що лежала під старим дубом...

«Це моя мила...» – вжахнувся князь і ступив у лісові сутінки.

Позаду чулися розпачливі крики, прокльони татарам. Княжі воїни виїхали на узлісся і клялися жорстоко помститися ординцям за лиходійство.

– Якби ці іродові покидьки не підпалили переправу, ми б наздогнали їх, – скрушно зітхнув Матяш. – Об'їзд далеко звідси.

Дмитро, не відчуваючи ніг, підійшов до мертвої і впав навколішки. Тремтячими долонями він торкнувся дівочого тіла – воно було ще тепле. У душі князя наче щось розбилося на тисячі уламків. Він ще ніколи не відчував такого пекучого болю. Його серце неначе було розкраяне навпіл...

– Пробач, люба моя, що не зміг порятувати тебе... – згорьовано прошепотів Вишневецький. – Я буду любити тебе, скільки й житиму... – Дмитро, нахилившись, поцілував Роксану в уста. Пекуча сльоза скотилася по щоці князя і впала на обличчя юної дівчини...

– Прощавай, моя люба, – нетвердою рукою Вишневецький закрив повіки своєї коханої, його кров змішалася з кров'ю дівчини.

– Кляті бусурмани... – видихнув Дмитро. – Скільки лиха. Скільки смертей вони приносять у нашу землю. Чому я був таким телепнем, повіривши, що мене це обходить стороною? Бог покарав мене за те, що я споглядав, як татари вбивають та продають у рабство мій народ, нічого не роблячи. – Князь люто стис кулаки.

– Господи! Я, Дмитро Вишневецький, присягаюся землею своїх предків, своєю любов'ю, що я віддам усе: свою кров, свою плоть, своє багатство, але зупиню клятву орду. Я зроблю все, щоб вороги забули дорогу на Україну.

Князь розтулив кулаки – на долоні лежала грудочка землі, просякнута кров'ю... Вишневецький зав'язав грудочку в хустинку і сховав у кишеню. Обережно, мов малу дитину, підняв тіло Роксани і поніс до згасаючого багаття. Побачивши князя, воїни замовкли. Тільки Матяш сказав, звертаючись до присутніх:

– Треба поховати бідних людей...

– Так, усіх разом, – зморено озвався Дмитро.

Княжич копав сиру землю укупі з усіма. Він бережно поклав Роксану до могили з односельцями. «Скільки ж таких могил розкидано по всій Україні... – скрутно думав Вишневецький. – Може, тому наша земля така й родюча, що скроплена рясно кров'ю невинних людей?»

Над могилою здійнявся чималий курган, на вершині поставили грубого дерев'яного хреста...

Рано-вранці вершники похмуро в'їжджали до Вишнівця. Дмитро за цю ніч неначе постарів. На його чолі залягли зморшки, завжди жваві веселі очі дивилися на світ суворим оком монастирського ченця. Не кажучи нікому ні слова, княжич пішов до замкових покоїв. На порозі його вже чекав батько.

– Розкажи мені, сину, все... – без привітання озвався старий князь.

Дмитро коротко розповів про знищене Загороддя та про невдалу погоню і додав:

– Пробачте мені, батьку... Благословіть мене на святу справу: я поїду обороняти нашу землю від бусурманів... – Княжич поклав на себе хрест і опустився на коліно перед батьком. Князь Іван Вишневецький тяжко видихнув і поклав правицю на синове плече.

– Я благословляю тебе, сину. Ти гідний княжого роду, я пишаюся тобою...

– Спасибі, батьку... – Дмитро підняв голову.

– А як же ти хочеш діяти? – спитав старий князь.

– Дозвольте, батьку, взяти замкових воїнів і челядників, хто добровільно захоче поїхати зі мною. Ми візьмемо припаси й зброю і поїдемо на південь, а далі – все в руках Божих...

– Гарзд, Дмитре. Але послухайся моєї поради: поїдь до мого доброго знайомого – Бернарда Претвича. Це хоробрий лицар – староста Бара. Я чув, він планує великий похід на орду.

– Я так і зроблю, батьку! – очі Дмитра спалахнули. – Ми здійснимо цей похід на Крим!

Через годину великий замковий дзвін скликав усіх на площу. Дехто перелякався, подумавши, що знову напали татари, але їх швидко заспокоїли. Проте в повітрі вчувалася тривога. Люди схвильовано гомоніли: нащо забили в дзвін? На дерев'яний поміст вийшов Дмитро Вишневецький. Княжич виголосив:

– Люди Вишнівця! Ви вже чули, що прокляті бусурмани спалили Загороддя і вбили всіх його мешканців, не пожаліли ні жінок, ні дітей... – Дмитро на цих словах замовк, невидимі пута неначе здавили горло. Переборовши себе, княжич продовжив: – Кляті ординці будуть продовжувати нападати на Україну, допоки не вигублять всіх нас до останнього! Я хочу покласти цьому край. Хто зголоситься поїхати зі мною? Ми вирушаємо на південь обороняти нашу землю від людоловів.

Замкові чоловіки мовчали, мов у рота води набравши, і зніяковіло переглядалися.

– Я хочу бити татар! – першим подав голос Михайло, труснувши рудим волоссям.

– Я теж із тобою, княже, – поважно озвався Матяш.

Після цього ще чимало чоловіків зголосилися пристати на княжу пропозицію. «А князь не дурний, – думав Грицько, – у татар можна відвоювати багату здобич. Я сам можу стати паном...» – від цієї мрії Грицько аж очі закотив, як кіт, що з'їв миску сметани.

– Я також хочу бити бусурманів! – заволав конюх.

Разом із князем зголосилися виступити проти татар тридцятьоро чоловік. Із замкового арсеналу всім учасникам походу було видано зброю, шаблі, списи, самопали та порох, а ще добрих коней та припаси.

Наступного дня, тільки-но сонце викотилося з-за обрію, військовий загін, отримавши благословення священника, вирушив у далекий похід. Дмитро Вишневецький, сам ще не усвідомивши, розпочав нову сторінку свого життя.

Розділ III

Бернард Претвич

Ось уже два дні невеликий кінний загін йшов уторованим шляхом. Край був доволі обжитий, подеколи стрічалися села, що ховалися в густих дібровах. Гущавина лісу слугувала найкращим захистом від татарських набігів. Через кілька днів лісів та поселень на шляху траплялося вже менше. Коли загін Вишневецького вїхав у рідколісся, де великі купи дерев чергувалися з буйнотравим степом, людські поселення геть зовсім зникли. Тільки час від часу то тут, то там траплялися сільські згарища, почорнілі розбиті печі височіли, мов могильні камені, над попелищами з жовтими людськими кістками... Проїжджаючи краєм особливо великого попелища, Матяш із сумом сказав:

– Усього п'ятдесят років тому в цій місцині жили тисячі людей. Прокляті бусурмани... Перетворили хрещений край на пустелю...

– Ми зупинимо цю нечисть, Матяше. На нашій землі знову оселяться люди, – промовив Дмитро.

– Дай-то Боже. Бо якщо цього не зробити, через п'ятдесят років в Україні не залишиться жодної християнської душі...

– Тож треба якомога швидше дістатися до Бара, а тоді піти на татар! – князь пришпорив коня.

Минуло ще кілька днів, і вершники наблизилися до земель Східного Поділля. Перше поселення, яке побачили люди Вишневецького, було, вочевидь, спалене недавно. Дим курився над згарищами, скрізь лежали посічені люди: старі діди, баби та маленькі діти. Жахлива картина була так схожа на Загороддя, що спогад про Роксану з новою силою пробудився у княжій душі, породжуючи хвилю сильного гніву.

Вишневецький прагнув лише одного – натрапити на слід ворогів і винищити їх всіх до останнього...

– Нехристи спалили село вчора чи сьогодні вночі, – мовив Олекса, стискаючи руків'я шаблі. – Ненавиджу бусурманів!

– Татари обтяжені здобиччю, тож вони не могли далеко піти. Ми ще можемо їх наздогнати, коли вирушимо зараз, – запропонував Матяш.

– Тож годі ловити гав! Помстимося нелюдам за християнські душі! – гукнув Дмитро і пустив коня чвалом. Решта вершників прослідувала за ватажком.

За селом виднілися сліди великого татарського чамбулу, що гнав цілу юрбу невільників на південний схід – до Перекопу. Після кількогодинної погоні Вишневецький побачив здалеку загін татар, що готувалися переправлятися через нешироку річку. У чамбулі було не менше трьохсот шабель. Біля річки товпилося юрмисько невільників – переважно молодих хлопців та дівчат. Зв'язані люди зморено сиділи біля води, проклинаючи свою долю. Віддалік паслася череда корів та кіз.

– Князю, нас замало... Ми не зможемо перемогти у відкритій битві таку кількість татар, – стиха промовив Матяш.

Дмитро бачив, що татар забагато, але від вигляду ворогів на княжича знову накопилася хвиля нестримного гніву.

– У пекло татар! З нами Бог! Уперед! – вихопивши пістоль з-за пояса, Вишневецький першим кинувся в атаку. Трохи оддалік мчали Матяш та Олекса, решта вершників розтяглася широкою шеренгою.

Татари помітили нападників, але не змогли підготуватись. Більша частина чамбулу була піша, лише близько п'яти десятків ординців були верхи.

Пролунали постріли самопалів, кілька татар впали з коней, зчинився великий гвалт, кримчаки злісно заволали, а невільники, забачивши визволителів, радісно закричали. Сполохана худоба з ревінням кинулась у поле, топчучи татар, що її пасли.

Дмитро вистрелив у гущавину ворогів, але не побачив, влучив в когось чи ні. Вже через мить князь вривався в юрбу кіннотників і списом збив одного з коня. Ухилившись від шабельного удару, Вишневецький прохромив груди дебелого татарина, напружившись, підняв його, як шматок м'яса, над головою і опустив на голову третього вершника. Бусурманин люто заверещав, почувся хрускіт кісток, спис розламався, ворог упав на землю мертвий. Наляканий кінь дико заіржав, Дмитро кинув уламок списа і вихопив з піхов шаблю.

Навкруги вирував лютий бій, бряжчала зброя, поливаючи чорну землю червоною кров'ю, воїни Вишневецького затято рубали татар. Ординці, зазнавши втрат, відступили, але під криками ватажка в срібній кольчuzі із золотим кружалом на грудині згуртувалися. Піші татари ловили неосідланих коней, вихоплювалися на них і, як чорне вороння, налітали звідусіль. Засвистіли темні стріли, воїни князя також зазнали втрат...

Дмитро, пробиваючись до татарського ватажка, здолав шаблюкою ще трьох ординців. Очільник чамбулу помітив Вишневецького і крикнув щось, показуючи на нього лучникам. Князь заледве встиг нахилити голову: над ним пролетіли дві стріли. Через мить княжий кінь захрипів, з його шиї стирчала чорна стріла, що поцілила в хребет, кінські ноги підкосилися. Дмитро в останню мить зістрибнув з коня, що, завалившись набік, оскаженіло бив копитами по землі, марно намагаючись встати. Одразу на князя із занесеним ятаганом налетів кремезний ординець. Відбивши важкий удар, княжич блискавично розсік йому черево. У цей момент у повітрі промайнули два аркани, що одночасно кинули ворожі вершники – вони отримали наказ узяти Вишневецького живим. Одна петля затяглася на княжій шиї, друга – на правій руці, ковзка від крові шабля вилетіла з долоні Дмитра. Князь ухопився лівою рукою за мотузку, що обплела шию, і смикнув щосили, ординець звалився з коня на землю. Другий вершник рвучко потягнув аркан, і Вишневецький розтягся на спині. Над ним одразу виросла постать залитого кров'ю татарина з розпанаханим черевом, ординець заносив над головою уламок списа.

«Ось і смерть прийшла...» – подумав молодий князь. Раптово гримнули постріли з рушниць та пістолів. Вершник, що тримав Вишневецького на аркані, звалився з коня з простреленою головою. Дмитро почув глухий шум і кінський тупіт.

Кремезний татарин не встиг завдати смертельного удару – ординцю розсік чоло незнайомий воїн із густими чорними вусами.

– Друже, годі спати, уставай до бою, у нас ще купа ворогів, – промовив незнайомиць і посміхнувся білозубо.

Вишневецький миттю підвівся і, розірвавши аркан, підняв із землі свою шаблю.

На полі бою з'явився чималий загін нових воїнів, що люто били бусурманів. Опинившись між двох вогнів, татари заметушилися, як мухи в павутинні, і почали тікати. Проте частина ворогів ще продовжувала битися. На Дмитра налетів худий, як чапля, татарин із кривою шаблею. Князь схрестив з ним зброю і боковим зором побачив, як на біловусого чубатого вояка накинулося одразу троє татар. «Йому треба підмогти», – подумав Вишневецький. Відбивши хитрий напад, Дмитро сікнув ворога по руці, ординець підняв зброю вище і прогавив шабельний випад, який розкраяв йому груди. Князь повернувся до сивого чоловіка і побачив, як немолодий вояк із неймовірною швидкістю відбивав і завдавав удари шаблею. Збоку здавалося, наче в руках вояка не одна шабля, а цілих десять. Один за одним бусурмани лягали під ноги сивовусого.

«Добрячий рубака», – подумав Дмитро. Вловивши коня без вершника, він сів у сідло і погнався за ватажком чамбулу. Той так дременував, що за ним аж курява летіла.

Бранців уже звільнили, чоловіки, похапавши те, що під рукою, кинулися добивати рештки татарського чамбулу.

Татарський кінь був молодий та прудкий. Вишневецький швидко наздоганяв бусурманського ватажка. Незабаром князь наблизився до татарина на відстань шабельного удару, але завдати його не встиг. Гуркнув постріл, і кінь ворога повалився набік, придавивши при цьому ногу ординця. Вишневецький зіскочив з коня і заніс вістря зброї вгору для удару.

– Стривай, воїне! Не вбивай його! – пролунало густим басом.

Дмитро опустив шаблю і оглядівся. До нього верхи наближалися двоє шляхтичів. Один – немолодий, із широким чолом та невеличкими чорними вусами, їхав попереду, тримаючи в руці закривавленого списа. Широкочолоий чоловік був одягнений в чудернацький темно-червоний жупан, розцяцькований срібляними смужками, через його груди на лівий бік звисали три срібні ланцюги. На голові воїна була велика чорна шапка, що височіла, як церковна баня. Другий, червонощокий, в руках тримав довгу аркебузу, над якою курився пороховий дим. Одягнений він був у дорогий чорний одяг.

– Хто ви такі, панове? – спитав Вишневецький. – Чому ви звеліли не вбивати цього татарина?

– Ми тебе також хочемо про дещо розпитати, – загув басовито перший. – Ти, я бачу, не простий чоловік, мабуть, це ви зі своєю ватагою атакували татарський чамбул. Це була велика дурість: татар було вдсятеро більше, ви б усі загинули, якби ми не нагодилися. Тож як тебе звати?

– Так, я вже збагнув, що зробив велику помилку, – відказав князь. – Але ви, добродії, так і не відповіли на мої питання.

Чоловік у чудернацькому вбранні легко зіскочив з коня.

– Слушні слова. Мої вітання, лицарю! Я Бернард Претвич – староста Бара, а це мій ротмістр – Петро Брага.

– Бернард, мабуть, трохи злиться на тебе, синку, що ти випередив його, – озвався ротмістр. – Ми за річкою з козаками підготували засідку татарам. Аж тут ти на них налетів, як орел на куріпок! А цього татарина не слід вбивати, його спершу треба допитати, а тоді отримати за нього добрий викуп.

Вишневецький на ці слова посміхнувся і промовив:

– Помагай Боже! Я саме їхав до вас, старосто Претвичу. Я Дмитро – старший син князя Вишневецького. Мене направив до вас мій батько.

– О-хо-хо! – засміявся Бернард. – Ото я й дивлюся: кого це ти мені нагадуєш? Десять років тому я пліч-о-пліч бився з твоїм батьком під Хотином. Ми тоді добре показали туркам, де раки зимують. Ти такий же сміливий, як і твій батько, але знай: перед тим як кидатися в бій, треба завжди думати головою. Ціна помилки в бою – смерть. – При цих словах Претвич поправив шапку. – А нащо князь направив тебе до мене?

– Я хочу разом із вами бити татар! Я чув – ви збираєтесь у великий похід на Крим, – відповів Вишневецький. – Отож батько й порадив мені приєднатися до вас.

– От і гаразд. Для мене буде честю бити бусурман із таким добрим лицарем, як ти, Дмитре. Проте мій похід буде не на Крим, і на жаль, великим його не назвеш. Я заледве зможу зібрати п'ять сотень кінних воїнів.

– А куди ж буде похід? – здивовано мовив княжич.

– Це поки що секрет, – Претвич хитро підморгнув. – Я скажу все тоді, коли ми вирушимо. Можу сказати лише одне: він буде проти бусурман.

– А нащо тоді казати, що похід буде на Крим?

– Ти ще слабо тямиш у військовій справі, княже. Це така військова хитрість, щоб заскочити ворога зненацька. Ти ж бачив на власні очі, як розгубилися татари, коли ти на них налетів.

Якби в тебе було втриє більше вояків, то татари зовсім би драпонули, а так вони побачили, що вас мало, і контратакували.

Розмову перервав татарський ватажок, що прийшов до тям, і заволав, намагаючись вивільнити ногу з-під коня.

– Шайтан! О, Аллах! Не ріжте мене, гяури! – ламаною українською заблагав ординець. – За мене пришлють багато кіп золотих...

– Мені не треба твого золота, засунь його собі в пельку! – озвався Вишневецький, і очі його блиснули люттю.

– Княже! Слава Богу, ти живий! – вигукнув Матяш, підїхавши верхи разом із трьома незнайомими вояками. Його ліва рука була перев'язана білим полотном, просякнутим кров'ю.

– Я живий-здоровий, Матяше, – озвався Дмитро. – Це – Бернад Претвич, він дуже вдало нагодився до нас.

– Вітаю великого воїна, – нахилив голову Матяш, звертаючись до старости Бара. – Еге ж, князю, я вже було прощався із життям, коли татари напосіли на нас з усіх боків. У нас вбито п'ятеро людей, ще дев'ятеро поранені.

– Максиме, а які втрати у нас? – спитав Бернад у свого вояка.

– Пане старосто, у нас лише троє вбитих і шість поранених.

– Вічна слава героям! Хай Господь пробачить воїнам їхні гріхи, – Претвич повільно перехрестився, всі наслідували його приклад.

– Мо', відмітимо славу перемогу? – докинув Петро Брага. – А то я вже так зголоднів, що аж жаби у череві квакають.

Пропозиція ротмістра всім припала до смаку. Татарина звільнили з-під коня і зв'язали. Всього в живих, окрім ватажка чамбулу, залишилося лише троє татар. Було вбито близько двохсот ординців, решта втекла в поле. Дмитра Вишневецького та Бернарда Претвича воїни та звільнені бранці зустріли, як героїв, вигуками: «Слава!» Худобу, що розбіглася по полю, вершники вже збили до купи. Частина чоловіків взялися забивати худобу на м'ясо, щоб приготувати великий обід на всіх.

Оскільки до цього треба було чекати ще цілу годину, вирішили допитати полонених татар. Ротмістр Брага був за тлумача, біля татар зібралася чимала купа старших воїнів. Вишневецький помітив між ними білозубого чоловіка, що врятував його. Побачив княжич і сивовусого, що віртуозно бився на шаблі.

– Хто ти такий? – спитав Петро татарського ватажка.

– Я бек Саадет – родич великого хана Девлет Герая. Моя рідна сестра – ханська дружина, – гордовито відповів ординець.

Воїни переглянулись, Олекса здивовано докинув:

– Тю! А я думав, у кримського хана в гаремі – лише наші дівчата...

– Закрий рота... – Матяш штурхнув кулаком молодика у бік.

– Саадете, це твої люди спалили на Волині Загороддя? – спитав Вишневецький, стиснувши кулаки так, що аж затріщали суглоби.

– Про Загороддя я нічого не знаю, – мовив татарин. – Коли я виходив із Перекопу, за день до нас на лови вийшов чамбул Мергена. Можливо, він побував на Волині...

Претвич при згадці цього імені насупив брови. Люди загомоніли. Мерген мав лиху славу кровожерливого людолова, що вбив не один десяток українців. Саадет побачив, що люди навкруги перешіптуються, і подумав, що вони обговорюють, у який спосіб його найкраще вбити.

– Не вбивайте мене! Я дуже багатий, за мене заплатять великий викуп! – наголосив родовитий ординець.

– Якщо ти такий багатий – якого біса поперся на Україну? – обурився Дмитро.

– Та... мені нудно стало, вирішив трохи розважитись, – крутнув плечима бек.

– Це для тебе розвага? Падлюка!! – від гніву в княжича перехопило подих. – Для тебе розвага – палити наші села? Розвага – вбивати наших дітей та жінок? Зараз ти, падло, порозважаєшся! – розлючено докинув Вишневецький і вихопив з піхов шаблю. – Михайле, дай-но мені свою шаблю і розв'яжи руки татарину.

Люди загомоніли. Матяш збагнув, що задумав Дмитро.

– Княже, не треба цього робити... – стурбовано сказав воїн.

Вишневецький пропустив слова Матяша повз вуха. Його очі палали гнівом, він пильно вступився в Саадета. Той встав із землі, розминаючи звільнені руки. Обличчя бека було, мов дерев'яна маска – жодне почуття не читалося на ньому...

– Я, Дмитро Вишневецький, викликаю тебе на герць! Якщо переможеш – отримаєш волю, – промовивши ці слова, князь жбурнув під ноги татарина шаблю.

– Треба зупинити цей бій, – стиха сказав ротмістр, звертаючись до Претвича.

– Його уже не зупинити... На все воля Божа... – відповів староста.

Чоловіки миттю розійшлися. Навколо двох бійців утворилося широке коло. На пласкому обличчі Саадета зазмілася підступна посмішка. Він повільно нахилився до шаблі, узяв її за руків'я і тієї ж миті, розігнувшись, як пружина, стрімко зробив крок до Вишневецького. Дмитро теж зробив швидкий рух назустріч ворогу. Шаблі схрестились, висікаючи іскри у жорсткому обопільному ударі. Саадет зробив невловний крок уліво, його клинок звився вгору хижим звіром з наміром розколоти череп. За частку секунди до смертельного удару Дмитро відбив вороже лезо і вдарив у відповідь, цілячись у тулуб ординця. Саадет, як ящірка, ухилився від шаблі і сіконув по ногах князя. Вишневецький встиг відскочити назад. Татарин став заходити правобіч, вістря його шаблі вимальовувало чудернацькі фігури.

Воїни почали криками підтримувати Дмитра, бій їм подобався, бо в чесному поєдинку зустрілися два майстерних фехтувальники. Сивий козак із силою провів пальцями по вусах. Він хвилювався за Вишневецького, адже найменша помилка могла призвести до смерті князя від руки меткого і сильного ворога...

Саадет, зробивши кілька оманливих випадів, прудко кинувся в атаку з цілою серією рублячих ударів. Дмитро почав відступати, заледве встигаючи відбивати шабельні наскоки. Помітивши шпарину в захисті ординця, князь спрямував туди шабельне лезо. Гнучкий, як верба, бек знову ухилився від удару і водночас зробив новий випад. Вишневецький відбив потужний удар і знову вдарив, цілячись в шию ворога. Саадет неймовірним рухом вивів шию з-під леза. Але Дмитро вже цього чекав: шабля стрімко повернулася назад, гостре лезо рубонуло по шиї, татарська голова злетіла з плечей! Останнім порухом ворожа шабля дряпнула кисть Вишневецького. Ординське тіло, як мішок, упало на траву, з тулуба забив струмисько яскраво-червоної крові. Глядачі переможно закричали, всі кинулися вітати князя з перемогою...

– Заждіть, добрі люди! Я ще не закінчив справу! – вигукнув княжич. – Нехай полонені татари візьмуть голову свого ватажка, відвезуть її до Криму та розкажуть, що буде з тими, хто нападе на нашу землю!

Воїни схвальними вигуками підтримали Вишневецького. Бернард Претвич, міцно стиснувши руку молодого князя, промовив:

– Твої батьки, Дмитре, можуть пишатися своїм сином... У цей час пролунали вигуки кухарів, що звали воїнство на обід. Чоловіки, обговорюючи виграну битву та двобій, почали розходитися. Вишневецький затримався, щоб витерти шаблю від ворожої крові.

– Який файний герць... Давно такого не бачив, – пролунав зблизька голос, що здався Дмитрові знайомим.

Княжич повернувся до того, хто це сказав, і побачив чорновусого парубка, приблизно свого однолітка, широкоплечого, з округлим лицем, із світло-брунатними очима. На частково поголеній голові незнайомця виділялася пишна чуприна.

– Ти врятував мені життя в бою. Як тобі віддячити, чоловіче? – спитав Вишневецький, підходячи до чорновусого.

– Мені нічого не треба. Я радий, що став у нагоді хороброму воякові. Ти врубався в орду, як справжній козак, – чорновусий широко посміхнувся, оголивши білі зуби. – От лише хотів спитати, ти справді князь чи це твоє прізвисько?

– Справді, мій батько – князь Вишневецький, – усміхнувся Дмитро.

– То як вас називати – ясновельможний князь?

– Називай мене просто Дмитром. На полі бою та й перед Богом ми всі рівні, – княжич простягнув руку чорновусому. Той міцно потис простягнуту долоню.

– Добре, Дмитре, – лягнув його по спині чорновусий. – А мене звати Андрієм, а козаки дали мені прізвисько Скалозуб. Я у ватазі отамана Якіма Біловуса. Два дні тому ми приєдналися до загону Претвича, аби разом пошарпати татар.

– Я багато чув про козаків, – сказав Вишневецький. – Я радий познайомитися з одним із них.

– А що саме ти чув?

– Та... Різні люди кажуть... – стримано відповів князь. – Одні теревенять, що козаки – це просто дніпровські мисливці та рибалки. Інші – що це вільні торговці. Треті кажуть, що козаки живуть військовими набігами на бусурманів. А деякі подекують, буцімто козаки – це розбійники, харцизяки...

– Хо-хо! – засміявся Скалозуб. – Про нас і справді багато говорять. Можу сказати, що є всього потрошку. Але останнє – брехня! Козаки – не розбійники, ми переважно живемо з того, що вполюємо чи наловимо в річках, – оте й продаємо. А на бусурманів ми завжди готові підняти зброю. Трапляються й лихі люди, отих козаки звать харцизами. Харцизи розбишакують на дорогах, ловлять людей та продають ординцям у рабство. Часто ці харцизи себе називають козаками. То мерзенні злодюги, вони паплюжать це ймення...

– Агов, ідіть їсти! – погукав Брага, стоячи біля великого багаття, на якому смажилося ціле теля.

Через хвилину Дмитро з Андрієм уже наминали смаженину біля вогнища. Під час обіду Берnard урочисто привітав князя із перемогою над ворогом та познайомив зі своїми воїнами і козаками, зокрема з отаманом Біловусом. Яким Біловус був уже досить старий, його чуб та довгі вуса були білі мов сніг. Його зморшкувате кругле лице світилося розумом, і пильний погляд блакитних очей пронизував наскрізь. Попри свій вік, козацький отаман мав сильні жилаві руки і майстерно володів холодною зброєю. У лівому вусі отамана гойдалася велика срібна сережка у вигляді півмісяця...

Після обіду Вишневецький знов почав допитуватися в Бернарда про майбутній похід.

– Скажіть, пане старосто, коли ж ми вирушимо у великий похід?

– Ох, Дмитре, бачу, щойно з полум'я вийшов і вже знову хочеш у вогонь? – відказав Претвич. – Щось дуже лихе, мабуть, бусурмани тобі заподіяли?

– Так, – стиха мовив князь. – Татари вбили мою кохану.

– Співчуваю твоєму горю, княже, – повільно мовив Претвич. – Тож хочеш помститися за неї?

– Не тільки за неї! – гаряче відповів Дмитро. – Я хочу помститися бусурманам за всіх невинних людей, що їх вони згубили. Я хочу, щоб татарам було наказано нападати на Україну...

– Боже діло ти задумав, княже. Але здійснити його... Ох, це дуже важко... – Берnard зітхнув. – Я скажу тобі, куди плануємо похід. На Очаків – турецьку фортецю, біля гирла Бугу. Там розташований невірницький ринок, де татари продають у рабство полонених українців. Я саме готувався до очаківського походу, коли розвідка сповістила мене, що татари зайшли на Поділля. Я зібрав більше сотні кінних воїнів і хотів ударити по бусурманах ще до того, як вони поплондрують край. Але не встиг...

– А про яку розвідку ви кажете? – спитав Вишневецький. – Невже у вас є розвідники в самому ханстві?

– Ні, на жаль, у Криму оповісників я не маю. Мої оповісники перебувають біля кордонів Барського староства. Як тільки вони забачать, що пересуваються загонами ординців, то сповіщають мене вогнем чи гінцем. Я одразу зі своїми воїнами їду назустріч татарам, щоб перехопити їх біля кордону і не дати палити села.

– Гарно придумано! – захоплено мовив молодий князь. – А ви не думали, як назавше зупинити татарські напади?

– Та думав... Правда, щось нічого путнього не вигадав... – зітхнув Претвич. – Якби польський король замість того, щоби відсилати щороку кримському ханові данину в п'ятнадцять тисяч золотих дукатів, та найняв би велике військо й погромив орду, може, напади й припинилися б. Але до ляхів та литвинів татари зрідка доходять, і королю простіше платити їм гроші, аніж обороняти українські землі.

– Це чималі гроші – п'ятнадцять тисяч золотих, – сказав Дмитро. – Якби ляхи не платили данину бусурманам років десять, то за ці гроші можна було побудувати кам'яну фортецю біля Криму! Вона б і стала перепорою на шляху орди до України...

– Ти не перший, кому спала на думку така ідея, – посміхнувся Бернард. – Близько двадцяти років тому, славний лицар – Остафій Дашкевич – пропонував на сеймі збудувати фортецю на дніпровському острові для відсічі татарам. Але ніхто цю ідею не підтримав...

Розмову перервав Петро Брага, що підійшов до кострища і спитав:

– Пане старосто! Частина звільнених бранців хоче пристати до нашого війська. Що їм сказати?

– Що думаєш з цього приводу, князю? – Претвич обернувся до Вишневецького.

– Це гарна новина! Я взяв би нових воїнів у свій загін, озброїв їх трофейною зброєю, та й коней від татар чимало залишилося...

– Добре, хай так і буде, – мовив староста. – Завтра вирушаємо до Бара. Звільнених людей я поселю на околиці міста. Дам їм худобу та гроші з трофеїв. Ну, а хто захоче, може йти куди заманеться.

– А коли ж на Очаків? – допитувався Дмитро.

– Який же ти нетерплячий, князю, – усміхнувся Бернард. – Треба буде трохи зачекати в Барі. До нас підйдуть ще кілька козацьких загонів, тоді й виступимо.

– Спасибі за гарну звістку. Піду знайомитися з новими воїнами...

Приєднатися до корогви Вишневецького зголосилися більше двох десятків чоловік. Дмитро поговорив з кожним, майже всі прагнули помститися ординцям за смерть своїх близьких. Усі новобранці отримали зброю та коней. Матяшу, як найбільш досвідченому воїнові, Дмитро доручив навчити молодиків вправлятися зі зброєю.

Після вечері думки Вишневецького знову на вернулися до загиблої Роксани. Молодому князю стало нестерпно боляче на душі... Він захотів побути на самоті.

Вийшовши за межі табору, Дмитро попростував до невеликого байраку, над яким височіли кряжисті дуби. Дійшовши до першого дерева, князь почув ледь вловний свист, ото коли гостра шабля під час удару розтинає повітря... Вишневецький насторожився, поклав долоню на руків'я зброї і підійшов ближче. На дні яру була маленька галявина, у центрі якої стояв Яким Біловус, тримаючи в руках оголену шаблю. Козацький отаман робив шаблею повільні рухи, як риба плавниками у воді. А то зненацька шабля в його руках перетворювалася на блискавку, що зі свистом розтинає повітря. Вишневецький підійшов ще на крок, під його ногами хруснула суха гілка. Яким повернув голову і пильно придивився.

– Це ти, князю? Сумуєш за милою?

– Звідки ти дізнався? – розгубився Вишневецький.

– Це написано на твоєму обличчі, князю, – щиро відповів Біловус.

– Можеш називати мене Дмитром, – Вишневецький спустився по схилу на галявину. – Що ти робив, козаче?

– Я згадував те, чого вчив мене Василь Заруба, від якого я перейняв мистецтво шабельного бою.

– Я бачив, як ти вправно бився з татарвою, – сказав Дмитро. – Ти чудовий майстер...

– Та й ти не гірший за мене, Дмитре, – посміхнувся Яким. – Ти вбив Саадета коронним ударом Заруби. Ти знав його?

– Ні, не знав... – здивувався Вишневецький. – Я перейняв володіння шаблею від свого батька та від німецького майстра Альберта Баварського. А той удар сам вихопився в мене під час бою... А чи живий цей Василь Заруба?

– Нема вже славного козака Заруби, – зітхнув Яким. – Підлим обманом ординці взяли Василя в полон. У полоні йому запропонував вийти на герць мурза Арслан, обіцяючи за перемогу волю. Арслан – найвправніший татарський воїн, нема рівного йому в бою на шаблях. Ото він і вбив Зарубу. Проте Василь був перший, кому вдалося поранити мурзу...

– То Заруба – не перший козак, котрий виходив на бій проти Арслана?

– Арслан серед бранців, що їх приганяють татари до Криму, шукає майстрів шабельного бою і пропонує стати з ним на прю. А тому, хто переможе його, обіцяє волю...

– І багатьох уже вбив цей Арслан?

– Не знаю, скільки, та люди подекують, що вже далеко за сотню... – мовив Біловус. – До речі, той татарин, що ти його вбив, був учнем Арслана.

– Я би охоче помірявся силою з цим мурзою! – Дмитро відчув, як у душі закипає лютя.

– На все – воля Божа... – зітхнув Біловус, ховаючи у піхви шаблю. – Може, ще й зустрінеш. Ходімо, князю, до табору, поки нас ще не почали шукати.

Розділ IV

Очаківський похід

Буйний вітер гуляв поміж степових трав, що сягали дорослій людині по груди. Сонце почало хилитися до обрію, осяваючи широку долину, яку зусібіч охоплювали глибокі байраки, густо порослі лісом. У центрі долини виднілося невеличке озерце, зеленаві хвильки котрого виблискували золотаво від сонячного проміння. У долину поволі заходив чималий загін кінних воїнів. На розлогий пагорб, що височів над озером, виїхали Вишневецький з Претвичем, щоби оглянути місцевість.

– Гарне місце для ночівлі, – зауважив Дмитро. – Є вода і дрова.

– Так, дуже непогано, – погодився Бернард. – Проте треба бути насторожі. Ми вже перетнули межу татарських володінь, і бусурмани можуть напасти на нас будь-якої миті.

– Я чув, ви вже не раз ходили на Очаків, – згадав князь. – Розкажіть про цей похід...

– Так, це було три роки тому, – погладив бороду староста. – Ми тоді добре покозакували. У поході, крім мене, був черкаський староста Андрій Пронський та князь Федір Сангушко. Всього ми зібрали близько тисячі воїнів. Очаків захопили з боєм, звільнили християнських невільників. На жаль, взяти стару цитадель не вдалося. Цю фортецю збудували ще литвини – за часів великого князя Вітовта. Згодом її відвоювали татари, а в ординців відібрали турки.

– І що – очаківська фортеця така неприступна? – зацікавився Вишневецький.

– Неприступних замків немає, – відповів Бернард. – Те, що збудовано людськими руками, люди можуть зруйнувати. Хоч турки добре укріпили стару цитадель, проте більше двадцяти років тому Очаків захопив Остафій Дашкевич і вщент зруйнував замок.

– Отакої! Цей Очаків уже кілька разів брали, а турки, виходить, його знову відбудовують? Нащо їм такий клопіт?

– У цьому місті є невільницький ринок, що приносить чималі прибутки туркам. Тому вони так і тримаються за нього. – Претвич торкнув рукою нагрудний ланцюг. – У часи Дашкевича Очаків брав Яким Біловус. Ото його треба розпитати...

Барського старосту перебив стривожений вигук:

– Татари!!

Військо захвилювалося, як море перед бурею. На пагорб вихопився Петро Брага.

– Бернарде! Наші розвідники виявили татарський загін десь у шістсот шабель. Вони – за півгодини їзди від нас. Як будемо діяти?

Претвич провів долонею по вусах і скосив очі на молодого князя.

– Скажи, Дмитре, що ти думаєш? Як краще розбити бусурманів?

Вишневецький уже відкрив було рота, щоби сказати: слід ударити всіма силами, але, згадавши, як нерозсудливо він вступив у першу сутичку з татарами, вирішив спершу добре обмізкувати. Князь пильно окинув очима навколишню долину.

– Треба, аби орда прийшла в цю долину. Тоді ми легко її розіб'ємо, вдаривши з різних боків.

– Добра думка, Дмитре, – очі Бернарда заблищали. – А як краще заманити їх сюди?

– Гадаю, нехай менша частина війська з'явиться перед татарами і після короткої сутички почне тікати в цю долину. Коли наші воїни добіжать до озера, на ординців налетять козаки, що до того будуть ховатися в байраках...

– Ти просто читаєш мої думки! – з усмішкою промовив Претвич. – Бачу, з тебе, князю, вийде справжній гетьман. Ще додаю: нам необхідно, щоб ніхто з татар не вирвався з оточення, бо тоді очаківський гарнізон буде насторожі, і турки можуть запросити підкріплення.

Незабаром військо розділили на три частини. Сто козаків на чолі з Вишневецьким на баских конях мали заманити ординців у пастку. Решта вояків сховалися в лісистих ярах обабіч степової долини.

Дмитро ледь стримував гарячого коня, що рвався учвал. Удалині почала з'являтися курна хмара, що повзла степом, мов велетенський слимак. То був татарський чамбул. Від появи ворога кров закипіла в жилах княжича. Дмитро стис руків'я шаблі так сильно, що побіліли пальці. В його голові була лише одна думка: треба знищити нелюдів прямо зараз!

– Он повзе кримське стерво... В нашу землю за новими рабами... – пролунав схвильований голос. – Як же мені кортить відправити бусурманів у пекло!

Дмитро скосив погляд, підїхав Андрій Скалозуб, його очі палали люттю.

– То що, князю? Задамо їм перцю?

Вишневецькому дуже кортіло відповісти схвально, однак він пересилив себе.

– Андрію, дотримуємося плану. Як тільки вони підійдуть ближче – дамо по них залп, щоб роздратувати, а тоді поїдемо в долину, де й вирубаємо їх упень...

Чорна хмара наближалася. Вже стало добре видно татарських верхівців, що спокійно їхали, почуваячись безпечно на своїй території. Отож, як грім серед ясного неба, для них пролунали постріли. З десяток ординців упали з коней. З низьких пагорбів, люто волаючи, виїхали козаки.

– Гей, татари! Хто хоче першим поцілувати козацьку сраку – стрибайте за нами!

Розлючений чамбул навскач понісся за ними, вже святкуючи перемогу над нечисленним загоном. Козаки прямували долиною до озера. Ординці з гиканням не відставали від них. За першими стрілами залунали постріли самопалів. На чамбул накопилися нові козацькі загоони.

– Стій! Уперед на орду! – громовим голосом закричав Вишневецький. Розвернувши коня, він пішов у атаку, його маневр повторила вся сотня. Бусурмани, одночасно атаковані з усіх боків, були зім'яті й розбиті за лічені хвилини. Шабля князя лютувала серед ворогів, вражаючи їх, мов блискавка. Дмитро збився з ліку, рубаючи ординців. Поряд із ним сікли татар Скалозуб та Матяш.

Перемога була повна. Лише кільком десяткам ворогів удалося вислизнути крізь козацькі лави та втекти на південь. За ними була вислана погоня. Через годину вона повернулася до табору. Татар на прудконогих конях догнати не вдалося. Проте влучним пострілом був убитий ватажок чамбулу, а серед його речей був знайдений пергамент з печаткою Османської імперії.

Турецький сувій узяв до рук Претвич. Пробігши очима рядки, староста з гнівом зім'яв його.

– Як добре, що ми розгромили цю наволоч! – сказав Берnard.

– Що там написано? – нетерпляче спитав молодий князь.

– Тут сказано, що якийсь паша Хусейн прибув до Очакова з трьома галерами. Він наказує татарам доставити йому сотню хлопчаків віком від восьми до тринадцяти років, щоби зробити з них яничарів.

– Щось я не второпаю, – насупив брови Дмитро. – Як це – зробити з них яничарів? Хіба яничарське військо набирають не з турків?

– Ти помиляєшся, князю. Яничари – це не турки, – Претвич сплюнув на землю. – Турецькі іроди творять жахливий злочин. Це у стократ гірше за торгівлю людьми. Уяви собі: вони захоплюють у полон малих хлопців і виховують їх так, щоб вони забули свою рідну землю, свою мову. Коротше, навертають їх у магометанську віру і роблять з них кровожерливих воїнів-яничарів, готових убити власну матір.

– Господи! – вражено мовив Вишневецький. – Але ж це наймерзенніша підлість, яку лише можна уявити! Кляті турки отаким робом створюють зрадників з нашого люду... Я помщуся їм за це! Присягаюся Святою Трійцею!

Князь нервово вийняв з піхов шаблю, тоді знову вклав її назад. Барський староста закликав отамана Якіма Біловуса. Старий козак з'явився через деякий час разом зі Скалозубом. Його сорочка була заплямована вражою кров'ю.

– Браго, неси сюди медовуху! – вигукнув Бернад. – Треба відсвяткувати з хоробрими козаками перемогу над татарвою.

Ротмістр, з'явившись на погук, поставив на колоду важкий глек із напоєм і почав розставляти склянки з товстого зеленого скла. Очі його збуджено блищали.

– Вибачай, старосто, я в поході пити мед не буду, – поважно промовив Біловус. – Та й вам не раджу: підхмелений козак – легка здобич для нехристів.

Андрій, що вже простяг був руку до чарки, після слів отамана поставив її назад, з сумом подивився на глек і зітхнув.

– Я також не буду пити, – сказав Дмитро. – Вип'ємо тоді, коли візьмемо Очаків.

– Ну, а ми з Петром пригубимо по півчарки, – відказав Бернад.

Тишу перервав Вишневецький.

– Отамане Біловусе, розкажіть-но нам, як ви з Дашкевичем Очаків брали?

Старий козарлюга заплющив очі і провів долонею по сивому чубу.

– Давно те було – років із двадцять п'ять тому... Але я добре пам'ятаю гетьмана Дашкевича. То був славний воїн, він зібрав під своїми корогвами чотири тисячі козаків. Усіх поділив на сотні. – Якимові очі палали внутрішнім вогнем. – Я тоді був сотником у цьому війську, ми добре бусурманам давали жару...

– А куди ж поділося таке велике козацьке військо? – перебив розповідь князь.

– Дашкевич саме занедужав і вже перестав водити походи. От частина козаків і розбіглася. А коли гетьман помер, військо відтоді розділилось на окремі ватаги. Тож вони і донині ведуть здобичництво за Дніпровими порогами...

– Але ж як саме Остафій Дашкевич здобув Очаків? – Претвич повернув розмову в колишнє русло. – Нас цікавлять подробиці.

– Авжеж, – отаман підкрутив свого вуса. – Усьому війську вдалося підійти до Очакова непомітно для ворогів. Ми з ходу атакували міські мури за годину до світанку. Турки нас не чекали і тому не змогли дати відсіч. Проте яничарів, що сиділи у старій фортеці, заскочити зненацька не вдалося. В очаківській фортеці, окрім яничарів, було ще півтисячі невільників – турки їх планували послати в Царгород і чекали кораблі-каторги. Наш отаман вирішив звільнити бранців за будь-яку ціну. Ми тоді наготували багато довгих драбин. Дашкевич розмістив навколо замку всіх козаків, що мали самопали, і наказав лупити по турках без упину. Під захистом куль ми по драбинах вдерлися на мури й захопили фортецю.

– Дякую за цікаву розповідь, Якиме, – мовив князь. – Що думає товариство? Може, нам вдасться захопити очаківський замок так, як це зробив Дашкевич?

– Три роки тому ми також гадали, що фортецю можна захопити наскоком, – усміхнувся Петро. – Але турки відтоді зробили певні висновки.

– Атож. Турки після походу Дашкевича укріпили фортецю: наростили мури, прокопали навколо стін рів, поставили великі гармати, – вів далі Бернад. – Ось тому під час першого походу нам довелося спасувати.

– Ну гаразд, придумаємо щось на місці, як узяти оту очаківську цитадель, – вирік Вишневецький.

Після цього почалися спогади про минулі битви з татарами. Увесь вечір Дмитро уважно слухав розповіді досвідчених воїнів. Але його переслідували думки про велике козацьке військо, яке існувало в недалекому минулому.

«Ех, якби мені мати таке військо... – думав про себе Вишневецький. – Татар можна було б тоді у риг зігнути. Як відновити колишнє військо Остафія Дашкевича? Як об'єднати розрізнені козацькі ватаги?»

З цими думками князь заснув неспокійним сном.

* * *

Великі зелено-сині хвилі з гуркотом накочувалися на кам'янистий берег, серед якого блищали плями жовтого піску. Білосніжні чайки пронизливо верещали, шугаючи над морськими хвилями в пошуках поживи. Хоч Вишневецький уперше бачив Чорне море, його погляд був прикутий до Очакова. Невеличке містечко мало форму неправильного трикутника і велетенським зубом випиналося у відкрите море. З боку суші Очаків був оточений суцільним кам'яним муrom. У центрі була розташована велика дерев'яна брама, з двох боків захищена невеликими круглими баштами. Брама була зачинена, на її ступках блищали залізні пасмуги. На узбережжі височіла похмура фортеця з темного каміння. На міських стінах походжала озброєна сторожа, турки були одягнені в розцяцькований одяг, на головах – високі тюрбани. Серед них виділявся білошкірий воїн у велетенській шапці, ззаду якої теліпався на вітру довгий шмат блискучої матерії.

– Оно яничарська свиня, – крізь зуби промовив Андрій, звертаючись до Дмитра.

Князь відчув у голосі Скалозуба хвилювання та лють і відігнув гілку куща, щоб краще бачити яничара.

– Князю, мабуть, нам слід повернутися до табору, – стурбовано прошепотів Матяш. – Ми надто близько підійшли до турків – нас можуть помітити...

– Ну гаразд, ідемо, я вже побачив усе, що хотів...

Трое чоловіків, обережно скрадаючись, спустилися в глибокий яр, де були заховані коні, й через годину повернулися в табір, схований всередині байраку.

– Вас усюди шукають! – здалеку почувся голос Браги. – Претвич зібрав військову раду, ідіть швидше!

Князь із супутниками прудко наблизились до широкого кола, де вже сидів Бернард, отаман Біловус і найбільш досвідчені воїни. Рада зібралася, щоб вирішити, як краще взяти Очаків.

Дмитро одразу розповів про результати їхньої розвідки навколо міста.

– Дякую, князю, за важливу інформацію, – роздумливо мовив Претвич. – Мої гірші сподівання підтвердилися. Бусурмани знають, що поряд перебувають козаки, і тому укріпили очаківську браму та добре пильнують стіни. Що порадить товариство, як нам ліпше воювати?

– А давайте-но спробуємо виманити турків з міста тим же чином, як ото татар у долину, – запропонував Вишневецький. – Скажімо, невеликий загін козаків скаче до Очакова, роздражнить яничарів, вони відчинять ворота, поженуться за козаками, і тоді ми атакуємо усіма силами й на турецьких плечах ускочимо в місто.

– Це непоганий план, – сказав Яким Біловус. – Однак турки на нього не купляться, бо попереджені розбитими татарами і знають, що в околиці вештається багато козаків. Треба придумати щось хитріше.

– Треба, щоб гаспиди самі відчинили перед нами браму Очакова, як ото троянці перед греками, – докинув кілька слів Брага.

– Ха-ха! – засміявся Бернард. – Турки не дурні, щоб відчинити ворота перед троянським конем!

– Тоді треба зробити так, щоб османи вважали, що відкривають прохід для своїх, – наголосив князь. – Може, частину вояків перевдягти в татарський одяг? Ми під'їдемо до брами, турки подумують, що то свої, і відчинять її.

– Османи, перед тим як відчинити ворота, розпитають приїжджих та добре роздивляться їх. І те, що перед ними козаки, а не татари, вони швидко збагнуть, – відказав Претвич. – Проте думка непогана, тільки її треба вдосконалити. – Очі старого воєначальника запалали вогнем. – Я сам перевдягнуся в турецьке вбрання і вдаватиму з себе багатого турецького купця, що най-

няв для охорони татарський чамбул. Мовляв, на мене дорогою напали козаки і женуться за нами. Я з невеликим загonom під'їду до воріт, прокричу цю вигадку вартовим. І саме тут на обрії з'являться наші. Яничари відкривають браму, ми захопимо її і будемо тримати до підходу козаків.

– Добрий план, батьку Претвичу! – похвалив Біловус. – Сам Дашкевич хитрішого не придумав би...

– Я лише додумав ідею Вишневецького, – промовив староста.

– Хочу бути в першому загоні разом із вами! – зажадав молодий князь.

– Я ціную твою хоробрість, Дмитре. Але поглянь на себе: на турка чи татарина ти зовсім несхожий, – відказав Бернард. – Ось пан ротмістр, як одягне тюрбан, то наче вроджений турчин. А на тобі, княже, тюрбан буде сидіти, як на корові сідло. Ти з Біловусом будеш керувати козаками, які буцімто переслідують турецьких купців.

Обговоривши деякі деталі, було вирішено здійснити атаку Очакова прямо сьогодні. Претвич та ротмістр Брага перевдяглися у трофейне турецьке вбрання і стали дуже схожі на багатих османів. Бернард особисто відібрав двадцятєро чорнявих засмаглих козаків, схожих на татар, вони перебралися в татарське вбрання, перетворившись на «ординців».

Через годину Вишневецький напружено стежив, як Претвич та Брага в подібні турецьких купців прискакали під стіни Очакова і почали перегукуватися з вартовими доброю турецькою мовою. «Пора», – подумав князь. Вийнявши з-за пояса пістоля, він вистрелив у повітря. Це був знак: козаки, що причаїлися в ярах та річковій долині, вскочили у сідла й кинулися до міста з криками, розмахуючи зброєю. Бернард щось закричав вартовим, вдаючи страшенний переляк, і замахав руками як навіжений. Головний охоронець на брамі віддав команду, і ворота зі скрипом швидко відчинилися, пропускаючи всередину загін Претвича. Брама знову зарипіла, але зачинити її османам уже не вдалося. Козаки всередині напали на сторожу, пролунали постріли, почувалися передсмертні зойки і брязкіт холодної зброї.

Вишневецький у трійці перших досяг очаківських воріт. Оразу перед його очима промайнуло мертве тіло Петра Браги, з його шиї стирчала стріла. З прибрамних башт лунали постріли та сипалися стріли. Турки відчайдушно билися на стінах та біля воріт. На Бернарда, що стояв коло лівого краю брами, наїло одразу двоє османів. Поряд з князем впав з коня козак, в його широкій спині застрягла довга стріла. Витягнувши пістоля, Дмитро поцілів кулею лучника, що саме прилаштував стрілу до лука. Турок, захлинаючись кров'ю, полетів головою вниз. Але князь цього вже не бачив. Під'їхавши до Бернарда, він вправним ударом розкрояв голову османському воїну, другого турка через пару хвилин зарубав Претвич. Ще за мить у ворота ураганом залетіло козацьке військо. Вартовий загін турків був швидко розбитий, обидві башти захоплені. Козаки ватагами розтікалися по місту, рубаючи озброєних османів і татар.

Коли стався напад, на невірницькому ринку татари саме продавали невірників. Заплаканих дівчат татари змушували роздягатися перед опецькуватими турецькими купцями, ті цмакали язиками і завзято торгувалися. Чоловіків тримали в міцних кайданах, османи їх купляли як веслувальників на галери.

Козаки, увірвавшись на ринок, розбивали кайдани та колодки, звільняючи бранців, які не знали, як дякувати своїм визволителям. Колишні бранці брали до рук зброю, починали допомагати своїм...

Вишневецький із передовим загonom поспішав до цитаделі Очакова. Брама на цепах була спущена, заможні турки з жінками та дітьми тікали до фортеці. Навколо фортеці тягнувся рів, дно якого було втикано гострими кілками в людський зріст. На стінах фортеці та біля воріт метушилися яничари, озброєні довгими рушницями. Забачивши козаків, потурнаки одразу відкрили вогонь. Кілька козаків упали з коней на землю, українці відкрили вогонь у відповідь. Гримнуло кілька гармат, одне ядро увійшло в землю перед конем князя. Вишневецького викинуло з сідла, княжий кінь жалібно заіржав і повалився на бік, з його пащі текла густа чер-

вона юшка. Дмитро, впавши на землю, відкотився до стіни якоїсь хати, поряд княжич побачив Олексу, що лежав, притулившись головою до мертвого коня.

– Олексо, вставай! – вигукнув князь і, підійшовши до молодого воїна, перевернув його лицем догори. Олекса вже не дихав, його скроня була залита кров'ю, саме туди влучила яничарська куля.

Очільник яничарського гарнізону віддав наказ, і ланцюгову браму почали піднімати просто з людьми, що були там. Турки жалібно заволали, благаючи яничарів почекати, поки вони зайдуть у фортецю. Ворота заклинило через велику вагу. Почувся новий наказ, яничари повернули рушниці на браму і почали стріляти в людей, що були на ній, лунали розпачливі крики. Поранені та вбиті люди, турецькі жінки та діти падали з брами в рів, наштрикуючись на гострі кілки. У холодних яничарських очах не було ні дрібки жалю до людей. Така нелюдська жорстокість вразила навіть бувалих козаків.

– Прощавай, друже, хай Бог помилує тебе! – мовив князь, закривши очі Олексі. Закусивши губу, Дмитро піймав за упряж коня без вершника і вскочив у сідло.

Очистивши браму від людей, яничари підняли її разом з мертвим османом, тіло якого розчавило об кам'яний кут. Гримнули нові постріли гармат, стіна, під якою ховався Вишневецький, осіла і розвалилася, вбивши ще кілька козаків.

– Відступаємо! – крикнув Дмитро. – Фортецю захопимо згодом!

Козацький загін відступив так, щоб його не могли дістати яничарські кулі.

– Братця! – гукнув якийсь воїн у заюшеній кров'ю одежі. – Допоможіть нам розправитися з турками в порту...

Князь залишив половину загону стерегти фортечну браму, а з другою половиною попрямував до порту. Османи продовжували тут затято битися. Один великий корабель устиг відплисти і на всіх вітрилах нісся у відкрите море. На двох галерах, що стояли в порту, спалахнуло повстання невільників-вєслярів. Над великим кораблем-каторгою здіймався густий дим...

Козаки вступили в бій і почали відтісняти турків у море. Вишневецький прямо з берега на коні в'їхав на задимлену галеру. На нього одразу накинувся бородатий турок з важкою сокирою, очі його були налиті кров'ю. Відбивши удар, Дмитро зробив контрвипад, і відтята голова бороданя полетіла в море...

– Допоможіть звільнити решту! – закричав якийсь бранець, одягнений у жалюгідне лахміття. Чоловік саме відмахувався залізним цепом від яничара з ятаганом. Князь підскочив до невільника і підняв коня дибки. Тварина копитами збила ворога в море. Дмитро зіскочив на палубу.

– Швидше, чоловіче! Треба звільнити людей, поки вони не задихнулись від диму! – Чоловік у лахмітті відкинув дерев'яний лаз, що вів усередину галери, і поліз униз. Князь за ним. У корабельному трюмі кипів бій. Кілька бранців звільнилися і люто билися з турками. Біля кормової частини розгорялося полум'я. Багато невільників були прикуті залізними ланцюгами до корпусу галери й не могли звільнитися самотужки. Над ними нависла загроза згоріти живцем...

Вишневецький налетів на турків, мов яструб на качок. Незабаром два османи вже лежали зарубані його шаблею, решту почали добивати звільнені бранці. «Треба знайти ключі!» – майнула думка в княжій голові. Він швидко оглянув мертвих турків, але у них не було ключа, яким відмикалися кайдани. Дмитро помітив великий залізний молот, що лежав біля бочки з водою. Схопивши молот, князь почав трощити залізні гаки, через які проходили ланцюги, звільняючи бідолашних вєслярів, чії спина від щоденного биття батогами були вкриті жакливими шрами. На деяких спинах шкіра звисала шматками.

Диму в трюмі ставало все більше, полум'я продовжувало розгорятися. Вишневецький, орудуючи молотом, звільнив усіх бранців і піднявся нагору останнім, трохи присмаливши волосся. Коли Дмитро зістрибнув на берег, третина галери вже палала червоним вогнем. Радю-

сті колишніх невольників не було меж... Уже прощаючись із життям, вони раптом отримали волю і славили молодого князя як героя...

Опір турків у порту був повністю розбитий, все місто, крім старої фортеці, захопили козаки. Воїни Претвичча втратили двадцять чоловік загиблими. Було звільнено близько чотирьох сотень бранців. Проте ще кілька сотень невольників залишалися в цитаделі. Півсотні звільнених чоловіків вирішили поповнити козацькі лави. Загиблі герої були поховані урочисто, з рушничними пострілами. Бернард, розставивши навколо фортеці надійну сторожу, викликав ватажків та досвідчених воїнів на військову раду.

– Ми сьогодні отримали славу перемоги, – урочисто промовив барський староста. – Але якщо не захопимо фортецю, перемога буде неповна. Кляті турки добре укріпили цитадель, і взяти її буде тяжко. Які думки у шановного товариства з цього приводу?

– Батьку Претвиччу, нам краще зібрати трофеї та покинути Очаків без штурму фортеці, – розсудливо мовив Біловус. – Навіть якщо ми й візьмемо цей замок, це вартуватиме життя багатьох людей.

Вишневецький здивовано подивився на козацького отамана і вже хотів щось відказати, як тут першим узяв слово Скалозуб.

– Ми не можемо просто так відступити! В неволі скніють наші братчики! Три роки тому козаки також відступили перед очаківською фортецею. А зараз ми повинні зруйнувати її!

Андрій зупинився, щоб перевести подих, і розмову знову почав Яким.

– Я розумію тебе, Скалозубе. Ти хоробрий козак, ти хочеш помститися за побратима. Навіть якщо ми і здолаємо цю твердиню, може полягти більше половини нашого війська. Крім того, один турецький корабель уже вийшов у море, він швидко рознесе вісті про те, що Очаків захоплено, і сюди невдовзі прийде ціла орда бусурманів.

– Я про це також думав, – мовив Претвич. – Ми можемо залишатися в Очакові не більш, аніж на добу. Згодом нам треба буде вирушати. З обозом та звільненими людьми ми рухатимемося повільно, а треба буде відійти якнайдалі, перш ніж сюди нагряне вража армія.

Після цих слів Скалозуб нахилив чоло і стиснув кулаки.

– Але в нас ще є купа часу, – втрутився Дмитро. Андрій з надією підняв голову і глянув на князя. – Візьмемо фортецю завтра.

– Що ти пропонуєш? – спитав староста.

– Туркам не вдалося повністю підняти ланцюгову браму – вона відступає від стін. Отож треба закласти біля ланцюгів порохові заряди. Ланцюги підірвуться, і брама сама впаде перед нами, відкривши прохід.

– Але ж треба ще пройти рів! Та й простір перед фортецею прострілюють яничарські рушниці, – мовив Матяш.

– Я це вже обміркував, – Вишневецький розправив плечі. – Треба зібрати всіх козаків із рушницями та пістолями перед брамою, вони повинні постійним вогнем не давати яничарам стріляти. Тоді у ворота треба вгородити десять-п'ятнадцять списів. Я стрибну на списи і встановлю порохові заряди. А після вибуху ворота самі опустяться.

– Це дуже небезпечно, князю, – стурбувався Матяш. – Це – вірна смерть!

– Після встановлення зарядів я видерусь на мур, вибухом мене не зачепить. Головне – щоб козаки на той час перестали стріляти по верхівці стіни.

– Я бачу, князю, ти зовсім не цінуєш своє життя, подароване Господом, – повільно сказав Претвич.

– Я запрягся боротися з бусурманами до смерті! Отож вручаю своє життя Богу, – палко заперечив Дмитро.

– Самотужки ти не встигнеш поставити два заряди і видертися нагору, – заговорив Скалозуб. – Треба, щоб тобі ще хтось допоміг. Я піду на це діло разом із тобою.

– Ризикована справа козацька, – докинув Яким. – Але може вигоріти. Треба тільки відволікти увагу турків від воріт. Треба збити з колод невеличку башту і притягнути її на протилежний від воріт бік фортеці, щоб турки думали, що головна атака буде з того боку. Коли яничари зосередять сили навпроти башти, саме тоді ми й почнемо головний штурм.

– Ну, добре, хай буде так, – погодився Претвич. – Однак якщо ланцюги не вдасться підірвати з першої спроби, ми не будемо продовжувати штурм замку.

Після ради козаки почали збивати дерев'яні колоди в низеньку башту на великих колесах. Матеріалу знайшлося вдосталь на захопленому базарі. Вишневецький надібав біля колодязя Скалозуба, що саме голив свою голову гострим кинджалом, залишаючи тільки пасмо чималого чуба.

– Ти, Андрію, також не боїшся смерті?

– Справжній козак нічого не боїться, Дмитре, – посміхнувся Скалозуб. – Де ти так, князю, волосся припік? У такому вигляді тебе навіть циганська дівка не схоче. Давай я тобі зроблю козацьку зачіску!

Вишневецький провів долонею по голові, з лівого боку тягнулася обпечена смужка шкіри в два пальці, що боліла від дотику...

– От паскудство! – сплюнув Дмитро. – Це я дістав на галері. Нова чуприна мені справді потрібна.

– То сідай на камінь, я вже закінчив.

Андрій витер кинджал, змочив княжу голову водою і почав зрізати волосся.

– Слухай, Андрію, а чого більшість козаків носять однакові – чуби та чуприни? – спитав Вишневецький.

– Охо-хо! – усміхнувся Скалозуб. – Ми віримо, що після смерті козак потрапляє до пекла, а звідти його Бог дістає, ухопивши за чуба. Оселедець також слугує для того, щоб відганяти нечисту силу, що сидить на лівому плечі. Для цього його закручують на ліве вухо.

– Цікаво, я про таке й не чув... – мовив князь. – Я хотів ще спитати про те, що казав Біловус. Твого побратима вбили бусурмани?

Андрій з шумом видихнув повітря.

– Так, три роки тому мого найкращого друга, побратима Михайла, вбили яничари, що засіли в очаківській фортеці. Вони захопили його пораненим і живцем вийняли серце... Ми спробували тоді захопити фортецю, але змушені були відступити, бо до турків підходило велике підкріплення. Відтоді я заприсягся помститися клятим яничарам...

– Твоя помста – це й моя помста також, – промовив Дмитро і простягнув Скалозубу долоню. Козак міцно стис її у своїй руці.

– Я чув, ти також мстишся бусурманам за свою загиблу дівчину, – додав по хвилі Андрій. – Я буду пліч-о-пліч з тобою мститись за неї.

– Воюватимемо разом, друже, – підсумував Вишневецький.

– Ну от, тепер у тебе зачіска, як у справжнього козака, – перевів розмову Скалозуб.

Князь провів долонею по голові: потилиця і скроні були поголені, у центрі маківки була залишена чуприна.

– Дякую тобі, козаче. Завтра побачимось на бенкеті у яничарів!

* * *

Вранішнє сонце освітлювало темну фортецю і криві ряди неглибоких ровів, що прокопали козаки навколо ворожого укріплення. Неповоротка, криво збита башта поволі викочувалася з-поміж двох високих садиб, де ще недавно мешкали турецькі купці. Коли рухлива башта підповзла до лінії окопів, її побачили вартові яничари і зчинили страшений лемент. Залунали гучні постріли, згодом повітря задрижало від вибухів гармат. Два ядра гепнули біля башти, а

одне влучило в самісінський верх. Козаки покинули башту, сипонули в окопи і почали стріляти у відповідь. Яничари, значно посиливши захист західної стіни, послабили сторожу біля брами.

– Ну, з Богом! – вимовив Берnard і перехрестився.

У стіни над брамою негайно вдарили десятки куль. Кілька яничарів одразу впали мертвими, один полетів у рів, розмахуючи руками. Вишневецький напружився і жбурнув спис, гостре вістря глибоко увійшло в деревину брами. Поряд із першим списом одразу встромилися ще чотири. Козаки продовжували стріляти безперервно, відкладені рушниці в окопах одразу заряджали інші воїни. Дмитро ще двічі кинув списа.

– Андрію, вже досить. Приготуйся! – крикнув Вишневецький другові.

– Не стріляти! – щосили загорлав Претвич.

Козаки відразу припинили стрільбу. Дмитро і Скалозуб розбіглися і в карколомному стрибку, перелетівши через рів, учепилися руками в устромлені списи. Кілька яничарів визирнули над стінами, але їх зустрів шалений залп козацьких самопалів. Вишневецький з Андрієм полізли вгору до залізних ланцюгів, на яких трималася підойма. Тепер уже козаки стріляли не так щільно, боячись влучити у своїх. Проте і цього вогню було досить, щоб яничари не висовували носів. Піднявшись до ланцюгів, друзі хутко вклали натруски, набиті якісним турецьким порохом, між залізними ланками і полізли далі на стіну.

Воїни Претвича перестали стріляти. Один з яничарів висунувся краєм стіни і побачив князя, що виліз на широкий парапет. Очі потурнака загорілися лютим вогнем. Щось хрипко прокричавши, він висунув руку з ятаганом, але Вишневецький його випередив. Вістря княжої шаблі пронизало ший ворога. Яничар, захиляючись кров'ю, впав на заряджену гармату. Дмитро, вчепившись у кам'яну виїмку, різко підтягнувся догори і стрибнув по той бік стіни. Гримнув гарматний постріл, на княжича одразу накинувся новий ворог. Поспішаючи, осман необачно близько підійшов до українця. Не зводячись на ноги, Вишневецький зробив швидкий випад шаблею. Почувся хрускіт зламаних кісток, коліна турка підкосилися, і він звалився на землю. Дмитро повернувся праворуч, Скалозуб саме взявся руками за стіну, аж тут напроти нього вискочив довговусий яничар і замірився клинком відрубати долоні козакові. Вишневецький блискавично витягнув з-під пояса ніж і жбурнув його в яничара. Гостре лезо глибоко увійшло в бік ворога, турок упав, з рота його пішла кров... Андрій одразу видерся нагору й опустився за виступ стіни. Тієї ж миті козаки стрелили з усіх стволів. Гарячі свинцеві кулі, влучивши в натруски, викликали одночасний вибух, і ланцюги розірвало вибуховою хвилею. Вишневецького, Скалозуба та кількох турків, що були на стіні, скинуло в двір перед брамою.

Дмитро через силу підвівся, намацавши перед собою шаблю. У вухах шуміло так, наче він всунув голову у дзвін.

– Сто чортів! – вигукнув Вишневецький, коли побачив дерев'яну перепону. Підйомні ворота не впали, незважаючи на відсутність ланцюгів. Розмірковувати, чого так сталося, не було часу. На князя стрибками пер здоровезний яничар, розмахуючи ятаганом, мов косою. Відбивши розмашистий удар ворога, Дмитро ступив крок убік і вдарив зліва направо. Турок упав на землю із розпанаханою грудиною. Князь обернувся назад: Скалозуб бився з трьома яничарами водночас, його плече було в крові... Один з них зайшов за спину козака і вже замірився кинджалом... Мить – і Вишневецький одним стрибком дістався хитрого ворога і відрубав яничару руку по лікоть. Андрій, опустившись на одне коліно, хвилястим ударом розсік тулуби ще двох турків.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.